

ACADÈMIA DE JURISPRUDÈNCIA I LEGISLACIÓ
DE CATALUNYA

L'OFICIALITAT LINGÜÍSTICA, UN CONCEPTE JURÍDIC

DISCURS D'INGRÉS

de l'acadèmic de número

IL·LM. SR. LLUÍS JOU I MIRABENT

i

CONTESTACIÓ

de l'acadèmic de número

IL·LM. SR. JUAN JOSÉ LÓPEZ BURNIOL

25 de novembre de 2009

BARCELONA

MMIX

DISCURS D'INGRÉS
de l'acadèmic de número
IL·LM. SR. LLUÍS JOU I MIRABENT

Excel·lentíssim i Honorable President de l'Acadèmia,
Honorable consellera,
Excel·lentíssima presidenta,
Il·lustres degans,
Membres de l'Acadèmia,
Senyores i senyors,

I

EL MESTRATGE DE LA TRADICIÓ TRANSMESA

Com és tradició d'aquesta institució, iniciaré el discurs amb l'elogi de l'acadèmic que m'ha precedit en l'ús de la medalla.

L'Acadèmia és una suma d'individualitats que s'han format sense una relació prèvia entre elles. És un complement de la Universitat, on, per definició, conflueixen el professorat, divers, i l'alumnat, nombrós; uns i altres s'enriqueixen recíprocament per mitjà d'una relació continuada i els seus papers són, aparentment, clars. A l'Acadèmia som pocs, hi arribem després d'una trajectòria sempre llarga d'activitat professional, d'estudi i de recerca, sovint solitària. Però també hi arribem havent rebut un mestratge dels qui ens precedeixen, a vegades explícit i a vegades subliminal, per mitjà del qual ens fem dipositaris d'una tradició que renovem cada cop que es cobreix una vacant.

Donaré, doncs, continuïtat a la tradició de glossar les persones que m'han precedit en l'ús de la medalla que avui rebré del president de l'Acadèmia, amb la satisfacció, i amb l'emoció, de rebre, precisament, la que va usar Josep M. Puig Salellas, notari, amic i mestre.

A ell, al seu torn, l'havia precedit Àngel Latorre, professor meu de Dret Romà amb qui, quan jo era opositor i notari acabat d'ingressar, havia tingut ocasió de compartir més d'un cap d'any, a Sitges, juntament amb Josep M. Castell, la Vinyet i la Isabel en unes trobades poc festives, però entranyables. Un home lúcid i savi, l'Àngel Latorre, que ens hauria pogut deixar una obra molt

extensa i de qui em fa goig d'esmentar la breu i bona *Introducción al Derecho*¹ que vaig passar a la Facultat i que m'hauria agradat, m'agradaria encara, de traduir al català i d'adaptar al nostre temps i a la nostra circumstància.

II ELOGI DE JOSEP M. PUIG SALELLAS

II.1. *Puig Salellas, en el record*

Puig Salellas va fer la glossa d'Àngel Latorre en aquesta mateixa casa el 25 de febrer de 1981 en el seu discurs d'ingrés, discurs que fou contestat per Raimon Noguera de Guzmán, a qui Puig considerava mestre seu, com jo el considero a ell. I és que arribem aquí, com deia, recollint una tradició etèria que rebem de mestres concrets. En el meu cas, una tradició jurídica i notarial que m'han transmès, sobretot, Josep M. Puig Salellas, Juan José López Burniol i Robert Follia Camps, tres grans notaris, nobles i savis, implicats amb la societat catalana, que em van fer confiança quan feia poc que havia ingressat al Notariat i que m'han ensenyat l'ofici amb l'exemple i no per contrast. Per això, quan el novembre de 2007 Elies Campo, Enric Brancós i Josep Guàrdia em van demanar consentiment per presentar la meva candidatura d'ingrés a l'Acadèmia vaig sentir-me emocionat, com m'hi sento avui, de prendre el relleu de Puig en aquesta noble i antiga institució. Procuraré ser-ne digne i no decebre.

La figura i l'obra de Puig Salellas han estat abastament glossades en els dos darrers anys amb motiu dels diversos homenatges que, després de la seva mort el 26 de maig de 2007, li han retut aquesta Acadèmia, la Comissió Jurídica Assessora i el Col·legi de notaris de Catalunya l'any 2007; la Reial Acadèmia de ciències econòmiques i financeres el 2008; i l'Institut d'Estudis Catalans el 2009, així com en diversos articles publicats a la premsa diària o especialitzada i a les presentacions dels llibres seus que han aparegut pòstumament, com són *Història difícil de quatre dones*² i *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*³, aquest darrer a cura meua i d'Ester Franquesa. Tot el que s'ha dit i s'ha escrit sobre ell m'estalviarà una part de la glossa i em facilitarà la que tot seguit faré.

¹ LATORRE, Àngel, *Introducción al Derecho*. Barcelona, Ariel. 1968.

² PUIG SALELLAS, Josep M. *Història difícil de quatre dones*. Barcelona, Edicions 62. 2008.

³ PUIG SALELLAS, Josep M. *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid-Barcelona-Buenos Aires, Marcial Pons. 2009.

II.2. *Un notari d'aquesta terra*

M'agrada de destacar de Puig Salellas la seva visió àmplia de la professió de notari, en la qual són indestriables el coneixement aprofundit del Dret, el gust per l'observació del cas particular, i la imparcialitat entre les parts a qui serveix, coses que atorguen al notari objectivitat, distància i la íntima convicció d'ostentar una certa autoritat que, d'altra banda, l'Estat, la Llei i la societat li reconeixen.

Coneixement del dret i observació de la societat, sumades a aquesta mena d'autoritat, duen inevitablement a una interrogació permanent: per què la norma estableix, en cada cas, el que estableix? Per què unes normes són sentides, acceptades, considerades lògiques i justes per gairebé tothom mentre d'altres són vistes com a inútils i desencertades? Per què unes són compreses per la gent i d'altres no? Per què unes, essent centenàries, semblen nobles i noves i d'altres, fins i tot essent recents, són una autèntica bestiesa fins i tot a ulls del notari que està obligat a garantir-ne l'aplicació? Aprendre la llei amb la vida i la interrogació més que amb la memòria i el tancament mental, amb la convicció que si no és útil cal canviar-la, amb la seguretat que es pot interpretar, a la llum del cas i de la justícia, de manera diferent en cada supòsit per molt que no se n'hagi canviat ni una lletra, és la conseqüència d'enfrontar-s'hi amb aquest esperit, i és així com s'hi enfrontà sempre en Puig. D'una manera clara, directa, sense barroquismes ni petulàncies erudites. És així, també, que m'agrada viure-la a mi.

Puig entrà al Notariat l'any 1953 després de superar les oposicions que s'havien convocat per al Col·legi de Barcelona davant d'un tribunal presidit per Ramon Faus. Llavors, tot i que Catalunya no tenia autonomia, les oposicions es feien per Col·legis i ningú no hi trobava cap dels inconvenients imaginaris que ara, que ho disposa l'Estatut, s'esforcen a trobar-hi notaris i registradors. La seva primera notaria fou la de Ponts. Allà preparà les oposicions entre notaris, es casà amb Maria Llum Aleu, i exercí en un medi rural gairebé arcaic: autoritzà un total de 1.192 escriptures de les quals 88 eren capítols matrimonials, segons els anuaris de la Direcció General. El 1958 guanyà per oposició una notaria de Tarragona i el 9 d'octubre de 1970 es traslladà a Barcelona.

II.3. *Un ciutadà compromès*

Fou degà del Col·legi de Notaris de Catalunya entre 1976 i 1980, justament els anys de la transició, i va facilitar l'adaptació de la institució a la nova situació. Abans, s'havia integrat a la Càtedra Duran i Bas i havia estat professor ajudant de Dret civil a la Universitat de Barcelona. Va col·laborar en l'organització del II Congrés Jurídic Català i en la del Congrés de Cultura Catalana. Va formar part de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya des de 1980 fins a 2005, des de 1990 també de la seva comissió permanent, cosa que

li permeté estar al corrent de l'obra de govern de la Generalitat per la via del control previ de legalitat de les normes generals que aquest aprova i aportar als dictàmens de la Comissió la seva visió de jurista pràctic. Va ser membre de l'Institut d'Estudis Catalans, i en va presidir la Secció de filosofia i ciències socials; de l'Acadèmia de jurisprudència i legislació de Catalunya, i en va ser secretari, i de la Reial Acadèmia de ciències econòmiques i financeres. Va participar d'una manera activa en el procés d'actualització i desenvolupament del Dret civil català des de 1980 fins a 2007, formant part de diverses comissions tècniques per a la redacció d'avantprojectes de Llei, —vam compartir la del Codi de Successions el curs 1990-1991— i, entre l'any 2000 i el 2006 va formar part de l'Observatori de Dret Privat de Catalunya. També fou membre del Tribunal arbitral del Consolat de Mar i del Consell de direcció de la *Revista de Llengua i Dret* i va ser secretari primer i president després, del patronat de la Fundació Noguera. Entre el 1988 i el 1999 va ser el primer president del Consell Social de la Universitat de Barcelona, durant els rectorats de Josep M. Bricall i d'Antoni Caparrós.

II.4. *Una mirada docta i crítica*

a) Sobre el dret civil

Va publicar més de trenta treballs sobre matèries de dret civil, mercantil i notarial⁴ i el preocuparen especialment les qüestions relacionades amb l'autonomia patrimonial de la dona casada, les relacions patrimonials entre cònjuges, la situació jurídica dels catalans i el dret de successions, essent un detractor declarat de la institució de la llegítima, que d'altra banda coneixia molt bé. Destaquem, entre d'altres, els articles:

- *Sobre preterición no errónea y desheredación injusta*,⁵
- *Notas sobre la autonomía patrimonial de la mujer casada en la Compilación catalana*,⁶
- *Les relacions econòmiques entre esposos en la societat catalana d'avui*,⁷
- *Notes sobre l'eventual reforma de la llegítima*,⁸

⁴ Un inici de bibliografia es pot trobar a FOLLIA CAMPS, Robert. *Josep M. Puig Salellas. In memoriam*. *Revista Jurídica de Catalunya*. 2008. Pàgs. 139 a 151.

⁵ *Sobre preterición no errónea y desheredación injusta*. Sentencia de 30 de marzo de 1973. *Revista Jurídica de Catalunya*. 1975. Pàgs. 119-154.

⁶ *Notas sobre la autonomía patrimonial de la mujer casada en la Compilación catalana*. *Revista Jurídica de Catalunya*. 1979. Pàgs. 253-332.

⁷ Discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. *Revista Jurídica de Catalunya*. 1981. Pàgs. 379-441.

⁸ *Notes sobre l'eventual reforma de la llegítima*. A *La reforma de la Compilació: El sistema successor*. Materials III Jornades de Dret català a Tossa. Barcelona. Càtedra Duran i Bas. 1985. Pàgs. 211 a 224.

- *Notaries i registres a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*,⁹
— *La successió hereditària: comentari als articles 1 a 8 del Codi de Successions*.¹⁰

També l'interessà la qüestió, a vegades debatuda, de les facultats dels administradors de les societats mercantils, essent un detractor aferrissat del nominalisme casuístic i encasellat que impera al Registre Mercantil, tema a què dedicà el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de ciències econòmiques i financeres, en la qual va cobrir la vacant deixada pel malaguanyat Ramon Trias Fargas.

Puig va interioritzar de tal manera els seus coneixements de dret civil, de dret civil d'aquest país, que la seva visió sobre la resta de branques del dret i, en general, sobre la vida pública, incloses les relacions internacionals, sempre va ser la d'un iusrivatista. Tan és així que fins i tot quan, de gran, va escriure la història de la seva família en dos llibres densos, documentats, ben escrits, com són *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*¹¹ i *Història difícil de quatre dones*, que ja hem esmentat, dedica capítols sencers als capítols matrimonials i al dot, als censals, als fideïcomisos o a la masoveria, que constitueixen petites tesis, viscudes i clares, sobre aquestes institucions, que són de lectura més que recomanable per als estudiants de dret civil català i que contribueixen a aclarir als historiadors l'estructura d'aquelles institucions.

b) Sobre l'autonomia i l'autodeterminació

La seva profunda implicació amb la societat el va dur a escriure de manera habitual al diari *Avui*, a la fundació del qual havia contribuït, i a *La Vanguardia*, on publicà més de 200 articles en què reflexionà i opinà amb una gran independència de criteri, sobre el tractament discriminatori que Catalunya rep de l'Estat espanyol en matèria de finançament, de poder polític i de llengua.¹² També formà part del patronat i del consell de redacció de la *Revista de Catalunya*, dirigida per Max Canher, on publicà articles i editorials.¹³

⁹ *Notaries i Registres. A Comentarís sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. Barcelona, Institut d'Estudis Autònoms. 1988. Pàgs. 771 a 779.

¹⁰ *Comentarios a los artículos 1 a 8*. A Lluís Jou i Mirabent (coordinador) *Comentarios al Código de sucesiones de Catalunya*. Barcelona. Editorial Bosch. 1994. Pàgs. 11 a 34.

¹¹ PUIG SALELLAS, Josep M. *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*. Barcelona. Fundació Noguera. 1996. Col·lecció Estudis, número 9.

¹² Els mesos de febrer i març de 2007 mantingué a *La Vanguardia* una polèmica creuada amb el també notari J.J. López Burniol precisament en torn de l'Estatut de 2006 i la bilateralitat de les relacions entre Catalunya i l'Estat espanyol.

¹³ L'octubre de 1992 pronuncià el discurs d'obertura del curs de l'Acadèmia de jurisprudència i legislació de Catalunya amb el títol *El dret a l'autodeterminació i els darrers esdeveniments europeus*. Sembla seva l'editorial, no signada, *Consideracions entorn del dret d'autodeterminació* al número 38 de la *Revista de Catalunya* de febrer de 1990.

Els anys noranta, la proclamació de la independència d'Eslovènia i de Croàcia i la dels països bàltics i centreesiàtics, el féu interessar en el dret a l'autodeterminació, en els pressupòsits objectius que en determinen el subjecte i en la viabilitat d'establir un procediment universal que permetés fer-ne ús. Als 79 anys publicà l'assaig polític *Catalunya: la penúltima cruïlla* on després d'una anàlisi històrica de la relació de Catalunya amb Espanya i d'un resum crític de la legislació estatal, les actituds del Govern català i la jurisprudència del Tribunal Constitucional, va aprofundir en el vell concepte dels drets històrics que, sobre la base del pactisme medieval reformulat per Vicenç Vives però vistos des d'una òptica moderna i democràtica, fonamentava en una mena de doble pacte entre la societat civil i els poders públics, entre Catalunya i l'Estat amb una visió bilateralista que no descartava cap hipòtesi de futur.

c) Sobre la regulació de la llengua

A partir de 1981 es va interessar per l'estudi de la doble oficialitat lingüística, sempre centrada en la Constitució de 1978 i l'Estatut de 1979 en un esquema plenament vigent avui d'acord amb l'Estatut de 2006. El seu interès va anar més enllà i es va implicar personalment en la matèria fins a esdevenir un molt peculiar activista de la llengua, començant per fer-ne un ús cada cop més sovintejat en la redacció de les escriptures que autoritzava. Des de llavors, i fins a 1999, l'evolució de la normativa lingüística i de la interpretació que en feien els Tribunal Suprem i Constitucional, amb els quals va discrepar d'una manera radical, fou la seva principal preocupació. I d'aquesta preocupació sorgeix, a parer meu, una de les aportacions més rellevants de Puig Salellas a la Catalunya del nostre temps: la configuració d'uns principis jurídics bàsics en matèria de dret lingüístic.

Convençut que calien lleis per superar la situació de desavantatge de la llengua catalana en relació amb la castellana produïda sobretot en temps de la darrera dictadura, a partir de 1983 dedicà preferentment la seva reflexió jurídica —i política— a elaborar una doctrina jurídica que donés cos i coherència a la legislació catalana en matèria de llengua.

S'implicà des del primer moment amb la *Revista de Llengua i Dret* i va presidir l'àrea corresponent del II Congrés Internacional de llengua catalana, la preparació dels treballs de la qual li permeté no només elaborar una mena de teoria general de la doble oficialitat lingüística, sinó també integrar i cohesionar amb lligams de coneixença i de complicitat uns quants llavors joves professors i professionals en una mena de grup d'opinió que va continuar convocant periòdicament, durant sis o set anys, al seu despatx.

Ha publicat sobre la matèria una vintena d'articles elaborats amb rigor jurídic i intencionalitat política, profunds, sòlids, lúcids. Entre d'altres,

- *La doble oficialitat lingüística com a problema jurídic.*¹⁴
- *La doble oficialitat lingüística a l'Estat espanyol.*¹⁵
- *La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional.*¹⁶
- *La situació jurídica de la llengua catalana, avui.*¹⁷
- *Un nuevo ámbito de desoficialización de la lengua catalana. El Registro mercantil.*¹⁸
- *El marc constitucional i estatutari i la Llei de política lingüística.*¹⁹
- *La legislació lingüística a Catalunya: de la Llei de 1983 a la de 1998.*²⁰
- *La normativa lingüística i el món socioeconòmic.*²¹

Molts d'aquests treballs han estat recopilats recentment en el llibre *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*, que aviat veurà la versió castellana, que conté ressenyats, també, els articles de l'autor no inclosos al llibre.

d) Sobre quatre principis del dret lingüístic

En conjunt, Puig estableix quatre conceptes bàsics del dret lingüístic vigent, dels quals resulta que,

- la *llengua pròpia*, nascuda i arrelada històricament al país, és un concepte col·lectiu amb transcendència territorial que en comporta l'ús institucional preferent;
- la *llengua oficial* comporta l'ús en els procediments judicials i administratius i a tota la documentació pública, entre d'altra la notarial, així com la impossibilitat d'al·legar-ne el desconeixement amb eficàcia jurídica;

¹⁴ *La doble oficialitat lingüística com a problema jurídic.* A *Revista de Llengua i Dret*, número 1. Juny 1983, pàg. 53. Publicat també a *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*.

¹⁵ *La doble oficialitat lingüística a l'Estat espanyol.* A *Llengua i Dret*. II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona. Institut d'Estudis Autònoms. 1987.

¹⁶ *La doble oficialitat lingüística del Tribunal Constitucional.* A *Revista de Llengua i Dret*, número 8. Desembre 1986, pàg. 105. Publicat també a *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*.

¹⁷ *La situació jurídica de la llengua catalana, avui.* Sessió inaugural del curs 1989-1990. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. 1989. Publicat també a *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*.

¹⁸ *Un nuevo ámbito de desoficialización de la lengua catalana. El Registro mercantil. Revista Jurídica de Catalunya.* Núm. 4. Desembre de 1997.

¹⁹ *El marc constitucional i estatutari i la Llei de política lingüística.* A *Jornades sobre la Llei de política Lingüística* (Barcelona 19 i 20 de febrer de 1998). Barcelona. Institut d'Estudis Autònoms. 1999.

²⁰ *La legislació lingüística a Catalunya: de la Llei de 1983 a la de 1998.* A *Catalunya-Québec. Legislació i polítiques lingüístiques.* Actes del Col·loqui Internacional sobre polítiques i legislacions lingüístiques comparades. Barcelona, 4, 5 i 6 d'octubre de 1999. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. 2000. (Documents de Treball, 13). Publicat també a *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*. I, en versió francesa a *Revue d'aménagement linguistique*. Núm. 105. Québec. Gouvernement du Québec. Hiver 2003.

²¹ *La normativa lingüística i el món socioeconòmic.* A *Estudis jurídics sobre La Llei 1/1998, de 7 de gener, de Política lingüística.* Barcelona/Madrid. Institut d'Estudis Autònoms-Marcial Pons. 1999. Publicat també a *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*.

- la *doble oficialitat* —rebutjava categòricament l'ús del terme de cooficialitat per intencionadament marginador— se sustenta en la igualtat de les dues llengües i en la llibertat d'elecció de llengua oficial per part del ciutadà, amb la correlativa disponibilitat lingüística dels poders públics i de tots els que presten serveis d'atenció al públic així com dels seus servidors.
- la *normalització lingüística* pressuposa el reequilibri jurídic a una situació de desequilibri real i exigeix als poders públics que emprenguin les mesures necessàries per a remoure els obstacles que mantenen la llengua pròpia com a llengua socialment secundària.

Aquests principis van inspirar el text de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, des d'on han passat, més o menys ben formulats, a l'Estatut d'Autonomia de 2006, cosa que permet afirmar que el pensament de Puig Salellas ha influït de manera significativa en la configuració de l'estructura institucional del país.

III

JUSTIFICACIÓ DEL DISCURS

III.1. *El discurs d'avui*

Si no hagués de rebre la medalla que va dur en Puig Salellas potser els hauria parlat d'alguna qüestió de dret successori: sobre els hàbits actuals dels catalans a l'hora d'atorgar testament; sobre la regulació de la llegítima al Llibre IV del Codi Civil o la regulació vigent i la utilitat social dels fideïcomisos de residu i de les substitucions preventives de residu. També m'hauria agradat criticar, constructivament i amb realisme, la regulació vigent de l'Impost de successions i donacions, i m'hauria fet il·lusió insistir en la construcció d'un concepte general del Dret de la propietat, els seus límits i limitacions prenent com a base la regulació del Llibre V del nostre Codi.

Però rebent la medalla que usava en Puig Salellas, quan l'estiu passat em rellegia els seus articles sobre dret lingüístic per a l'edició del llibre a què ja he fet referència, em vaig convèncer que tenia un cert deure moral de fer alguna nova reflexió sobre dret lingüístic i em va semblar adient de fer-ho, avui i aquí, sobre el concepte de llengua oficial. Dels quatre conceptes a que m'he referit, Puig Salellas va incidir amb especial profunditat en el de la doble oficialitat i la seva relació amb el de llengua pròpia de la qual deriven, necessàriament, les disposicions de «normalització». Va aprofundir poc en el de l'oficialitat, potser perquè en tractar la situació de l'oficialitat múltiple donava per fet que aclaria què és i què comporta l'oficialitat.

Tractar d'aquesta qüestió té un risc: vaig ser sis anys i mig director general de Política lingüística de la Generalitat de Catalunya, i potser hi haurà qui prendrà el discurs com una reflexió política més que jurídica. No és la meva intenció, tot i que reconec que en Dret els conceptes mai no són del tot neutrals.

III.2. *Els conceptes jurídics consolidats*

Hi ha conceptes consolidats universalment en ordenaments de sistemes jurídics diversos, siguin continentals, anglosaxons, islàmics o comunistes. Així, els termes propietat, usdefruit, contracte, constitució, domini públic, llei, reglament, tenen significats semblants a les lleis i a les doctrines de la majoria de països per molt que les regulin de manera diferent. També formen part de la llengua general i són coincidents en les definicions que se'ls dona en els llenguatges d'especialitat de les diverses llengües. Però això no passa de manera general amb el terme «llengua oficial», ni als diccionaris ni en el sentit que li donen les constitucions.

El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans²² en les seixanta definicions, expressions o paraules compostes de l'entrada «*llengua*» que conté, no n'inclou cap per a «llengua oficial» i tampoc no ho fa el d'Enciclopèdia Catalana²³ ni, per al castellà, el de la Real Academia Española²⁴ ni per al francès el Larousse²⁵. El DIEC2 a l'entrada de l'adjectiu «oficial» estableix la significació *Que té l'autoritat constituïda, que és d'ofici, no particular o privat* i el de Gran Diccionari d'Enciclopèdia Catalana ho fa dient *Que té la sanció de l'autoritat constituïda*. I posa l'exemple de *Llengua oficial*. Per al castellà, el DRAE22 indica que oficial *Es de oficio, o sea, que tiene autenticidad y emana de la autoridad derivada del Estado, y no particular o privado*. En llengua general, doncs, una llengua oficial seria la que té el suport de l'autoritat que deriva de l'Estat.

Per a la llengua catalana el TERMCAT inclou al Cercaterm²⁶ tres definicions descriptives des d'òptiques diferents:

- a. *Llengua que ha estat establerta jurídicament com a instrument principal de relació entre l'Estat i els seus ciutadans*, descriptiva d'una relació vertical poder-ciutadania.

²² DIEC2, *Diccionari de la llengua catalana*, segona edició. A www.dlc.iec.cat/results. Consultat el 14 de setembre de 2009.

²³ *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona, Enciclopèdia catalana. 1999. Consultat en línia a www.enciclopedia.cat el 14 de setembre de 2009.

²⁴ *Diccionario de la Lengua española*, vigésima-segunda edició Madrid, Real Academia española (2001). Consultat a www.buscon.rae.es/drae/ el 14 de setembre de 2009. Tot i això, a l'acceptació 3 fa servir l'expressió com a exemple: *Sistema lingüístico cuyos hablantes reconocen modelos de buena expresión. La lengua de Cervantes es oficial en 21 naciones*.

²⁵ Consultat a www.larousse.com/dictionnaires/francais/langue el 14 de setembre de 2009.

²⁶ El Cercaterm és el servei de consultes terminològiques en línia que el TERMCAT, centre de terminologia participat per la Generalitat de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci per a la Normalització Lingüística va posar en funcionament l'any 2001. Consultat el 14 de setembre de 2009 a www.termcat.cat.

- b. *Llengua exigida per un estat en òrgans de l'administració, l'escola i altres nivells oficials d'aquest Estat*, descriptiva d'una relació administrativa interna i
- c. *Llengua que s'utilitza en les comunicacions orals i en els documents escrits d'un congrés*, descriptiva d'una relació horitzontal entre membres d'una determinada reunió circumstancial.

La Gran Enciclopèdia Catalana també dóna una definició de llengua oficial com a *Llengua exigida per un estat en òrgans de l'administració, l'escola i altres nivells oficials d'aquest Estat. Amb la llengua oficial, o llengües oficials, coexisteixen dins un Estat les llengües no oficials.*

I és que com diu el jurista Jaume Vernet, *no podem afirmar que la definició d'oficialitat (en dret constitucional comparat) sigui invariable de país a país. Al contrari, es tracta [...] d'un concepte polisèmic el contingut jurídic del qual varia sensiblement d'unes realitats estatals a d'altres.*²⁷

III.3. *El concepte d'oficialitat lingüística*

Què és, doncs, l'oficialitat d'una llengua? O, dit d'altra manera, quan és oficial una llengua? Què és el que fa que hi hagi llengües oficials i d'altres que no són? Quina diferència hi ha entre les unes i les altres? Hi ha un dret humà, natural i preexistent, que la llengua materna sigui reconeguda com a llengua oficial? Si hi és, quins límits materials, temporals i territorials té aquest reconeixement? Quin poder estableix o reconeix l'oficialitat? Què vol dir, en definitiva, llengua oficial?

Aquesta expressió s'utilitza amb una certa ambigüïtat i una clara ambivalència: usem el terme quan parlem de les llengües oficials d'un congrés científic o d'una reunió, de les llengües oficials d'una organització internacional o d'una institució, de les llengües oficials d'un Estat, o de les llengües oficials en un territori.

Hi ha alguna relació entre totes aquestes accepcions? Quines conseqüències s'atorguen, d'una manera general, a aquestes expressions, que ens poden permetre d'arribar a una conceptualització comuna?

IV

LLENGÜES I OFICIALITAT

IV.1. *Quantes llengües, quants parlants?*

No hi ha dades admeses oficialment i constatades d'una manera científica del nombre de llengües que hi ha al planeta, ni dels parlants que té cada una. L'esta-

²⁷ VERNET, Jaume, *El pluralismo lingüístico, a Lenguas y Constitución*. Madrid. Iustel. 2007. Pàg. 19.

dística més difosa actualment és la que nodreix *Etnologue* (www.ethnologue.com)²⁸ que en la seva setzena edició, la de 2009, ens diu que hi ha 6.909 llengües vives conegudes, classificades en 128 famílies i parlades per un total de 5.960 milions de persones que habitem la Terra. L'esborrany de la norma ISO 639-3 que elabora l'Organització Internacional per a l'Estandardització conté 7.622 codis que inclouen les llengües extintes, històriques, artificials i les de signes.²⁹

Hem d'admetre, doncs, l'existència de discrepàncies profundes en les fonts tant en el nombre de llengües com en el de parlants de cada una i això per motius diversos.

D'una banda, sovint no hi ha acord en la distinció entre llengua i dialecte. Tampoc no n'hi ha a l'hora d'agrupar les variants d'una llengua quan són de la mateixa família. Quan es tracta de fonts que ofereixen organismes estatals, gairebé sempre s'hi traspuen visions interessades. Algunes de les fonts desestimen les llengües no escrites, cosa que en redueix el nombre d'una manera dràstica, mentre d'altres consideren llengües fins i tot els llenguatges de signes.

També és complicat establir la població mundial. Les Nacions Unides en publiquen l'estadística des de 1948 i encara avui reconeixen la dificultat de fer un còmput uniforme als diferents països. Si no sabem quina és la població del món, tampoc no podem saber ben bé quin nombre de parlants té cada llengua, més encara perquè hi ha molts territoris sotmesos a processos de substitució lingüística on la població és bilingüitzada i no sol haver-hi acord en si cal comptar com a parlants només els que ho són com a llengua primera o familiar, si la suma d'aquests i els que la coneixen també com a segona llengua en situacions de contacte, o si cal sumar-hi, a més, els qui la coneixen com a llengua estrangera o de relació exterior. L'exemple de l'Estat espanyol és útil per aclarir aquesta dificultat: comptar els seus 44 milions d'habitants com a parlants del castellà com a llengua primera o materna no s'ajusta a la veritat. Però exclou el 40% llarg que viu a les sis co-

²⁸ *Ethnologue, llengües del món*, és una publicació impresa i virtual de SIL INTERNACIONAL, una organització cristiana de serveis lingüístics amb seu a Dallas, Texas, que promou l'estudi de les llengües del món. Ha creat un codi SIL per a cada llengua, de tres lletres, que excedeix els estàndards de la ISO 639-1 i serveixen com a base per a l'elaboració de la ISO 639-3. S'ha discutit l'objectivitat d'aquesta font, sobretot a l'hora de denominar llengües i dialectes i de relacionar-los amb els textos bíblics. Tot i això és una de les fonts més emprades. L'any 2009 ha publicat la seva 16a edició, tant en paper com en línia, amb alguns canvis en relació amb l'anterior, la de 2005. Els més significatius són el tractament de l'àrab com a una llengua única tot i l'existència de variants accentuades entre l'egipci, el del Marroc o el d'Iraq, per exemple, i l'agrupació de les diferents variants del xinès en un sol element. Vegeu www.ethnologue.com.

²⁹ L'Organització Internacional per a l'Estandardització és una organització no governamental amb seu a Ginebra que elabora tota mena de normes, tècniques de classificació o d'estandardització de procediments. El 2002, després d'anys de projectes i de debat, va aprovar la norma ISO 639-1, de codificació de llengües del món amb dues lletres la versió oficial catalana de la qual es publica en annex al DIEC-2. Actualment es difon l'esborrany de la ISO 639-3, elaborada sobre la base dels codis SIL que els cedeixen a la ISO, que es pot consultar al web oficial www.iso.org/iso/se-arch.htm, en anglès i en francès. Consulta realitzada el 12 de setembre de 2009. Se'n difon una versió no oficial en català a la popular enciclopèdia lliure virtual *Viquipèdia* consultada el mateix dia.

munitats autònomes amb llengua pròpia, més de setze milions de persones, tampoc no s'hi ajusta exactament.

Tot i això, atès el reconeixement de la ISO i el fet que d'altres centres prestigiosos en sociolingüística, com la Universitat de Laval, al Quebec³⁰, accepten *Ethnologue* com a font base, aquí donem per bones les seves dades³¹, tot i les deficiències, fins i tot d'explotació interna, que contenen.

IV. 2. Una distribució gens igualitària

Segons aquestes dades a primer cop d'ull s'observen diferències aclaparadores entre llengües:

- a. pel nombre de parlants,
- b. pel grau de desenvolupament social,
- c. per la tradició i presència escrita,
- d. per l'extensió del domini lingüístic,
- e. per la homogeneïtat lingüística del territori,
- f. per l'equipament lingüístic,
- g. per la difusió internacional.

a. El nombre de parlants

La diferència més evident entre llengües és demogràfica, atenent al nombre de parlants que les tenen com a llengües familiars, com a llengües primeres. De les 6.909 llengües censades, només n'hi ha 80, l'1,16%, amb més de deu milions de parlants³² i, entre aquestes, només deu superen els cent milions. Són, per orde, el xinès, única amb més de mil milions, el castellà, l'anglès, l'àrab, l'indi, el bengalí, el rus, el portuguès, el japonès i l'alemany i entre les deu compten amb 3.000 milions de parlants, això és més de la meitat de la població mundial. A l'extrem oposat Rafael del Moral només comptabilitza fins a 926 llengües amb més de 1.000 parlants³³. Sigui com sigui, segons dades de la UNESCO³⁴ el 96% de les llengües del món són parlades per només el 4% de la població mundial.

³⁰ Des de fa més de quatre anys a Catalunya es treballa en el projecte, encara poc concretat i poc difós, conegut per *Linguamón/la casa de les llengües*, que ofereix informació en català sobre la diversitat lingüística prenent com a base, també, la font ara esmentada. Vegeu www.10.gencat.net/pres_casa_llengues.

³¹ Vegeu FRANQUESA BONET, Ester. *El mercat lingüístic, base del màrqueting lingüístic. Precedents*. Treball de recerca de doctorat llegit el novembre de 2008 a la Facultat de comunicació Blauerna, de la Universitat Ramon Llull de Barcelona. Inèdit.

³² Entre 5 i 10 milions de parlants es registren 45 llengües més.

³³ Per a informació general sobre les diverses llengües es pot consultar, també, DEL MORAL, Rafael, *Diccionario Espasa: Lenguas del mundo*. Madrid. Editorial Espasa Calpe. 2002. Conté una extensa bibliografia sobre cada llengua i una classificació de les llengües amb més de 1.000 parlants.

³⁴ És una informació que ofereix al seu web www.10.gencat.cat/casa_llengües el consorci participat per la Generalitat *La casa de les llengües* consultat el 25 d'agost de 2009.

Entre les llengües que segons *Ethnologue* superen els deu milions de parlants hi ha el català, al qual l'edició de 2009 li atorga el número 75 en el rànquing mundial, just per darrera de l'hongarès i del ful³⁵ d'Hongria i de Nigèria i per davant del shona³⁶ i del zulú³⁷, de Zimbawe i de Sud-àfrica. La Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya atorga a la llengua catalana el número 88 del rànquing de les més parlades i Del Moral la situa en el número 91³⁸. En qualsevol cas, la llengua catalana està, ara per ara, entre les cent llengües amb més parlants del planeta.

b. El grau de desenvolupament de les societats que les empen

Una segona diferència entre llengües l'hem d'establir segons el grau de desenvolupament de les societats que integren les persones que les empen com a llengua habitual. El grau de desenvolupament de la societat es reflecteix en el nivell d'educació i de l'atenció sanitària, la qualitat de l'ensenyament i de l'alimentació, les infraestructures en comunicacions, la producció industrial i el desenvolupament del sector de serveis, el parc de l'habitatge, els recursos tècnics, el benestar de la societat, la capacitat d'innovació, la concentració de la població en medis urbans, la qualitat democràtica dels seus governs i d'altres.

L'Índex de desenvolupament humà, elaborat pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament és el més acceptat per a mesurar aquestes diferències. Té en compte, essencialment, tres factors: la longevitat, mesurada a partir de l'esperança de vida en néixer; el nivell educacional mesurat a partir de la taxa d'alfabetització de persones de més de quinze anys i les taxes brutes de matriculació de primària, secundària i superior; i el nivell de vida de les persones, mesurat pel PIB per càpita ajustat al poder adquisitiu i mesurat en dòlars americans.

Segons l'informe de desenvolupament humà publicat al web oficial de les Nacions Unides (www.hdr.undp.org/es/estadisticas)³⁹ amb dades de 2008, la Xina, que compta amb la llengua amb més parlants del món, és al lloc 94 per IDH i al 101 per PIB per càpita; l'Índia, que compta amb dues de les llengües parlades per més de 100 milions de persones, és al lloc 132 de l'IDH i al 130 per PIB per càpita; el Brasil, l'Estat amb més de cent milions de parlants de llengua portuguesa, és al lloc 70 i 78 respectivament i Mèxic, l'Estat amb més parlants de cas-

³⁵ Segons les dades que difon *Ethnologue* és una llengua del grup nigerocongolès parlada sobretot a Nigèria, Mauritània, Senegal, Gàmbia, Mali, Guinea, Burkina Faso, Níger i Nigèria.

³⁶ Segons les dades difoses per *Ethnologue*, es parla principalment a Zimbabwe, Moçambic, Zàmbia i Botswana.

³⁷ És una llengua parlada a Sud-àfrica.

³⁸ Entre el Mongol i l'Ilocano, una llengua parlada a l'Illa de Luzon. DEL MORAL, Rafael, *Diccionario Espasa: Lenguas del mundo*. Madrid. Editorial Espasa Calpe. 2002. Pàg. 600.

³⁹ Consulta realitzada el 6 de setembre de 2009. Les dades són publicades el 18 de desembre de 2008.

tellà, és al lloc 51 i 55 respectivament.⁴⁰ Per contra, Islàndia, la llengua pròpia de la qual parlen 250.000 persones, té el número 1 de IDH i Noruega, tot i tenir com a llengua pròpia un idioma que és al número 136 del rànquing d'*Ethnologue*, té el lloc segon d'IDH i tercer de PIB. Els Estats Units, el país amb més anglòfons, té el lloc 15 d'IDH i el 6 per PIB per càpita.

No cal insistir-hi: les diferències en aquest camp són a la ment de tots i repercuteixen d'una manera clara en el prestigi i en els usos interns i internacionals de cada llengua, amb plena independència del seu ús com a llengua habitual o familiar, i incideixen d'una manera clara en el coneixement i l'ús escrit, en la producció o el consum cultural, la investigació i divulgació científica, la riquesa dels recursos terminològics o l'índex d'ús a Internet. Tots aquests paràmetres són conseqüències directes de la influència del desenvolupament humà de cada societat sobre la llengua que hi és d'ús habitual. L'italià, per exemple, apareix a la classificació per parlants com a dinovena llengua mundial, per darrera del tàmil, del vietnamita, del telugu, del javanès, de l'hindi o del bengalí. Sembla evident, i no només a les societats occidentals, que la llengua italiana, més enllà del seu pes demogràfic o la seva feble presència internacional supera en tradició literària, en prestigi i producció cultural de tota mena, des de la literària a la cinematogràfica, les de les llengües que acabo d'esmentar.

c. La tradició i les fonts escrites

Algunes llengües encara no han passat de l'estadi de llengües orals. En no comptar amb tradició escrita evolucionen lliurement, es transmeten només de manera oral, tenen una capacitat limitada d'enriquir-se i de transmetre's. La fragmentació i el distanciament lingüístic entre comunitats relativament properes en el temps i en la distància són molt accentuades i la manca d'usos escrits en fa més difícil l'aprenentatge. D'altra banda, sense usos escrits la codificació i l'estandarització són molt difícils.

Potser per això hi ha estudis que classifiquen la vitalitat històrica de les llengües per l'antiguitat de la primera font escrita conservada, per l'antiguitat del primer llibre imprès, per l'any de la versió impresa més antiga de la Bíblia o per l'any de l'aparició de la primera gramàtica o del primer diccionari. Altres índexs freqüents per a establir la vitalitat actual d'una llengua són el nombre de llibres que s'hi editen cada any, el nombre de capçaleres i el tiratge dels periòdics o el nombre de pàgines web que hi són consultables a Internet i l'estimació del nombre d'usuaris que es connecten a la xarxa fent-ne ús. Tots aquests indicadors ens permeten constatar que la situació de cada llengua per nombre de parlants no és del tot coincident amb la que resulta del seu ús escrit, perquè, com hem

⁴⁰ Portugal té el lloc 33 i Espanya el 16.

dit abans, aquest ús depèn, sobretot, del grau d'alfabetització i de benestar de la societat. Si l'alemany és la desena llengua del planeta per nombre de parlants és, en canvi, la quarta pel nombre de llibres editats cada any i la setena per nombre d'internautes.

Pel que fa al català, si un dels índexs que avaluen la salut històrica de les llengües són els de l'aparició del primer llibre imprès i la primera edició de la versió de la Bíblia, podem dir que pel que fa al primer llibre imprès conservat és de 1479, cosa que ens situa entre les deu primeres llengües, i pel que fa a la primera traducció impresa de la Bíblia en català és anterior, en concret de 1478, cosa que en fa la tercera llengua vulgar en comptar-hi, només per darrera de l'alemanya de 1466 i de la italiana de 1471.⁴¹

Pel que fa a la mesura de la salut actual d'una llengua guanya importància la de computar la presència a Internet. L'any 2005 el cercador Google comptava més de set milions de llocs web en català cosa que el convertia en la llengua número 26 del món a Internet pel nombre absolut de pàgines i en el lloc número 19 pel nombre de pàgines per habitant⁴² quan per nombre de parlants és la número 75.

Però avui els usos escrits perden importància en benefici de la presència de les llengües als mitjans audiovisuals: la ràdio, la televisió, el cinema són mitjans imprescindibles per a la vitalitat de les llengües i, en conseqüència, el nombre d'emissores i les hores d'emissió de cada un d'aquests mitjans que s'emeten en la llengua que ens interessa ha esdevingut un indicador de gran valor.

d. L'extensió del domini lingüístic

En principi es pot pressuposar que a major nombre de parlants major extensió geogràfica del domini lingüístic, però la proporció no és tan directa com semblaria a primer cop d'ull. Així, el rus, setena llengua del món, té un domini lingüístic d'uns 17.000.000 de km² mentre que el japonès, novena llengua amb més parlants, compta amb un domini lingüístic d'uns 340.000 km², inferior als més de 440.000 del suec, que ocupa el número 88 del rànquing d'*Ethnologue*. El del català és de 70.500 km², sis vegades més petit que el del suec tot i tenir un major nombre de parlants.

Una altra dada a tenir en compte és la concentració o dispersió dels parlants en un o més territoris i la seva implantació en un o més continents. L'alemany, per

⁴¹ ZABALITZA, Xavier, *Una història de las lenguas y los nacionalismos*. Barcelona, Gedisa, 117-118. La primera versió francesa impresa és de 1530, l'anglesa de 1535, l'espanyola de 1553 i la portuguesa el 1751.

⁴² FRANQUESA BONET, Ester, *El mercat lingüístic, base del màrqueting lingüístic. Precedents*. Treball de recerca de doctorat llegit el novembre de 2008 a la Facultat de comunicació Blanquerna, de la URL de Barcelona. Inèdit.

exemple, avui té els parlants concentrats al centre d'Europa en un domini pràcticament continu tot i que repartit entre nou estats⁴³, igual que el japonès a l'Extrem orient, mentre que el portuguès⁴⁴ està estès per cinc continents en una desena de territoris ben distants entre ells, i això per no parlar de l'anglès o del castellà.

En aquest sentit és freqüent classificar les llengües segons la seva implantació en diversos continents: Als cinc continents, només l'anglès. A quatre, el francès i el portuguès⁴⁵. A tres, el castellà i el neerlandès. A dos, el rus, l'àrab i el turc. En canvi, el xinès, l'hindi, el bengalí, el japonès o l'alemany, per parlar només de les llengües amb més de cent milions de parlants, queden concentrades en un sol continent.

Òbviament l'expansió de les llengües per diversos continents és un producte de conquestes militars i de l'existència d'imperis colonials que han comportat que determinades llengües, anglès, francès, castellà, rus, àrab, xinès i portuguès, siguin primera llengua a territoris extensos, segona llengua, i sovint llengua oficial desplaçant les llengües territorials, a països on exerceixen o han exercit una determinada presència política i militar, i llengua estrangera apresada per molts parlants d'altres llengües que hi busquen un mitjà de comunicació internacional i de progrés professional.

e. L'homogeneïtat lingüística del territori

En un sentit oposat al de l'extensió del domini lingüístic hi ha llengües que són parlades en exclusiva sobre un determinat territori, de manera que tots els seus habitants, o una amplíssima majoria, en són parlants i, en conseqüència, la llengua de referència no té competència interna en els àmbits d'ús familiar o públic. Aquest és el cas dels estats lingüísticament gairebé homogenis, com són per exemple Portugal, Alemanya, el Japó o les dues Corees.

En canvi, hi ha llengües que en el territori en què han estat parlades tradicionalment se n'hi usen institucionalment i hi ha assentaments de grups de parlants d'altres llengües foranes provocant el que es coneix com a contacte de llengües. Aquest fenomen acostuma a tenir com a origen fenòmens migratoris, polítics o militars, i dona lloc a situacions de:

- Imposició de la llengua de la comunitat al·lògena com a segona llengua amb predomini social clar de la del territori, com és el cas de l'anglès a la Índia i tants altres Estats o el francès al Marroc i a tants d'altres,

⁴³ Alemanya, Àustria, Liechtenstein, Itàlia (Tirol del Sud), Suïssa i Bèlgica, on és oficial, amb minories a França, Dinamarca i Polònia.

⁴⁴ És oficial al Brasil, Portugal, Cap Verd, Guinea-Bissau, Sao Tomé e Príncipe, Angola, Moçambic, el territori de Macau i Timor oriental.

⁴⁵ El portuguès a cinc si es té en compte que és oficial a Macau i es parla, encara, al districte de Goa, a la Índia.

- Marginació de la llengua de la comunitat històrica al lloc de segona en benefici de la llengua de la comunitat dominant més forta, cosa que genera els processos de substitució lingüística, com és el cas de l'irlandès a Irlanda, el gal·lès a la Gran Bretanya o l'occità a França.
- Substitució lingüística incipient o en què la comunitat territorial té prou poder per aplicar polítiques de recuperació o de reversió. És el cas, per esmentar-ne només alguns, del català a Catalunya, del maltès a Malta o del francès al Quebec.

Són els territoris i les societats amb llengües en contacte els que han generat un major interès per part dels estudiosos essent recomanable la lectura de l'obra *Bilingüismo y lenguas en contacto*⁴⁶ de Miquel Siguan, un català de prestigi internacional que es compta entre els impulsors mundials del seu estudi,⁴⁷ així com el clàssic *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*⁴⁸ de Joshua A. Fishman.

f. L'equipament lingüístic

Hi ha llengües ben estandarditzades que compten amb un equipament lingüístic complet i adaptat a les necessitats actuals. Així, hi ha gramàtiques i diccionaris, sovint reconeguts per autoritats acadèmiques o simplement validats pel prestigi de les institucions que els elaboren, compten amb estudis de tots els àmbits de la lingüística, són ensenyades obligatòriament a tota la població i s'hi imparteix docència i es fa recerca a tots els nivells educatius inclosos els universitaris. Produeixen, s'hi tradueixen i editen obres literàries i científiques, compten amb mitjans de comunicació escrits i audiovisuals i tenen una contrastada capacitat de generar els recursos terminològics que convenen per a adaptar-se als objectes que apareixen i als conceptes que sorgeixen d'una manera incessant en la societat del nostre temps. Ordinàriament, aquests equipaments són acceptats d'una manera general pels parlants que s'hi reconeixen col·lectivament com una

⁴⁶ SIGUAN, Miquel. *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid, Alianza editorial, 2001. Miquel Siguan, catedràtic emèrit de psicologia, va ser un dels fundadors de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona i va tenir un paper clau per l'establiment de les bases teòriques, a Catalunya, del sistema educatiu amb tècniques d'immersió, que garanteix simultàniament el bilingüisme i la integració.

⁴⁷ Vegeu també BOIX FUSTER, Emili i VILA I MORENO, F. Xavier. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona, Ariel, 1998; VALLVERDÚ, Francesc, *Dues llengües: dues funcions?* Barcelona. Edicions 62, segona edició, 1979. Els llibres de l'escorpí, 19; *Bilingüismo en América y en Cataluña*. Actas del I Foro de bilingüismo Amer-i-cat. Barcelona, Institut Català de cooperació Iberoamericana, 2002.

⁴⁸ FISHMAN, Joshua A. *Reversing Language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, Multilingual Matters, 1991.

comunitat lingüística sovint més enllà de l'existència de diverses comunitats polítiques.

D'altres llengües, de fet la majoria, compten amb pocs d'aquests recursos. Habitualment, són recursos poc difosos i discutits pels parlants que, a menys ús i a menys extensió, tenen una major tendència a la dispersió i a la baralla interna. Finalment, una gran majoria numèrica de les llengües del planeta, coincidents amb les parlades per poques persones i concentrades a les selves del Brasil, de Nova Guinea i de Nigèria, no han superat l'estadi de llengües orals, cosa que les sotmet a un risc de desaparició.

g. La difusió internacional

Les circumstàncies anteriors són totes un producte de la història. Les llengües s'han estès per dominis lingüístics més o menys grans i més o menys poblats no perquè objectivament n'hi hagi unes intrínsecament de més bones o més fàcils, sinó perquè les comunitats que les parlen han tingut moments històrics de gran expansió i potència. L'expansió del llatí en temps de Roma n'és un paradigma. També ho és l'expansió del castellà, de l'anglès o del portuguès a Amèrica entre els segles XVI i XIX, o de l'àrab a l'Orient mig i al Nord de l'Àfrica entre els segles VII i XI. El creixement demogràfic de determinades societats també comporta desequilibris mutables. Així, a començaments del segle XX, atesa la demografia escassa de l'Amèrica llatina, l'italià o l'alemany eren llengües molt més parlades que el portuguès i que el castellà.

Totes aquestes circumstàncies sumades al segle XX al fenomen que hem conegut com a globalització, generen en els individus interès per conèixer com a estrangeres les llengües que corresponen a les societats més riques sigui per establir-hi negoci, per a emigrar-hi, per atendre els turistes, per a accedir al coneixement, o a l'entreteniment, que s'hi difon.

Aquesta és la situació essencialment de la llengua anglesa. Més enllà dels 322 milions de persones que la tenen com a primera llengua o llengua materna als Estats Units, Regne Unit, Austràlia, Nova Zelanda i Canadà principalment, més enllà de la gent que el té com a segona llengua a tants estats que van formar part de l'imperi britànic, com és el cas de l'Índia, del Paquistàn i de fins a 57 estats que el tenen com a llengua oficial sol o en règim d'oficialitat múltiple, l'anglès és après voluntàriament per milions de persones a tot el món com a llengua estrangera i s'ha convertit en una llengua franca internacional d'un total aproximat de 1.500 milions de persones, un de cada quatre habitants del planeta, que en tenen coneixement i en són usuaris potencials segons estimacions de la Universitat de Laval de Québec, potencial que d'altres fonts fan oscil·lar entre 1.600 milions i 1.200 milions de per-

sones.⁴⁹ El francès, en aquest punt en clara decadència, es troba en una situació semblant: si les persones que el tenen com a primera llengua són uns 75 milions, repartits per França, el Quèbec, Bèlgica i Suïssa principalment, al món n'hi ha més de 250 milions que en són usuàries potencials segons la mateixa font.

Com diu Bastardas, «... *la irrupció de l'anglès com a llengua d'intercomunicació global en l'actual fase històrica de la humanitat pot ser un fet molt important en l'evolució de l'espècie [...] per primera vegada [...] s'albira la possibilitat d'un consens real —encara que sigui sense debat polític explícit— sobre l'idioma que, a la pràctica, hauria de permetre la comunicació entre totes les persones, tinguessin la llengua primera que tinguessin, i procedissin del país o grup que procedissin. El fet que cada vegada més països hagin anat apostant per l'anglès com a “primera” llengua estrangera fa que hi hagi [...] la possibilitat certa de poder entendre'ns per mitjà d'una mateixa llengua franca...»⁵⁰*

Com continua el mateix autor, les conseqüències d'aquesta expansió en l'ús internacional de l'anglès encara no són clares, però tot i la política de defensa de la llengua francesa que menen les organitzacions de la francofonia, malgrat l'enorme creixement demogràfic i econòmic de la Xina, l'expansió internacional de l'anglès és un fet i està per veure si el progrés de la Xina arribarà a exportar el xinès com a llengua de comunicació cap a Àfrica, per exemple, o més aviat l'anglès s'imposarà a la Xina de la mateixa manera que, com observa Martí Castell, els pobles germànics invasors de l'Imperi Romà, adoptaren ells el llatí i no a l'inrevés.⁵¹ En tot cas, la irrupció de l'anglès com a llengua franca, els grans processos migratoris de canvi de segle i la implantació a tots nivells de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació plantegen reptes de tota mena, en especial per a la gestió de les polítiques lingüístiques explícites que, entre nosaltres, han estat abordats, des d'un punt de vista teòric per Bastardas amb la seva *Ecologia de les llengües*⁵² i des d'una òptica més operativa per Ester Franquesa, que aplica les bases teòriques i els instruments del màrqueting a les polítiques de difusió d'una llengua⁵³

⁴⁹ LECLERC, Jacques, a *L'aménagement linguistique dans les monde*. Québec, TLFQ, www.tlfq.ulaval.ca/AXL/langues. Consulta realitzada el 6 de setembre de 2009. Dades actualitzades a 24 de juny de 2009.

⁵⁰ BASTARDAS I BOADA, Albert. *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era «glocal»*. Barcelona. Institut d'Estudis Autònomic. 2007 (número 50). Pàg. 46.

⁵¹ MARTÍ I CASTELL, Joan. *Les llengües objecte de mercat*. A FRANQUESA, Ester i SABATÉ, Joan (coord.) *Màrqueting lingüístic i consum*. Barcelona. Tripodos. 2006. Papers d'estudi, número 18. Pàg. 47.

⁵² BASTARDAS I BOADA, Albert, *Ecologia de les llengües*. Barcelona. Edicions Proa. 1996. Biblioteca universitària. 33.

⁵³ FRANQUESA, Ester i SABATÉ, Joan (coord.). *Màrqueting lingüístic i consum*. Barcelona. Tripodos. 2006. Papers d'estudi, número 18; FRANQUESA BONET, Ester. *El mercat lingüístic, base del màrqueting lingüístic. Precedents*. Treball de recerca de doctorat llegit el novembre de 2008 a la Facultat de comunicació Blanquerna, de la URL de Barcelona.

i per Antoni Milian, que es planteja les grans qüestions de la influència de la integració europea i dels fenòmens migratoris sobre les llengües territorials des del vessant jurídic.⁵⁴

V

L'ESTATUT JURÍDIC DE LES LLENGÜES

V.1. *L'oficialitat i les funcions de les llengües*

Arribats a aquest punt convé que ens centrem en un altre element diferenciador entre les llengües, en principi intangible i imperceptible, però a la pràctica essencial per al seu ús, conservació i extensió: l'estatut jurídic.

Parlar d'estatut jurídic és tant com parlar d'aquell matís que distingeix les normes jurídiques de la resta de les que imperen a la societat, una de les qüestions d'anàlisi típiques de la teoria del Dret. Com sabem, el que diferencia unes normes de les altres és el tipus de sanció i la capacitat de resposta organitzada en cas de contravençió. La transgressió de la norma moral o religiosa, de la norma de comportament social, de la de cortesia o d'amistat té sancions tènues: la pèrdua d'una amistat o de la confiança d'una persona o d'un grup, la reprovació i el buit social, la vergonya o la incomoditat pública, el remordiment o la por genèrica a la desaprovació del grup o de Déu... A vegades la reprovació social pot ser molt forta però per regla general ningú no pot exigir eficaçment el compliment d'aquestes normes que només vinculen a qui s'hi sent lligat.

La norma jurídica, en canvi, és imperativa, general i coercible, i el poder públic en garanteix el compliment per mitjà d'algun tipus de sanció: la pèrdua de drets, la nul·litat de les actuacions, la generació de l'obligació d'indemnitzar, la imposició de multes, la privació de llibertat, l'expulsió d'un territori, la inhabilitació i d'altres, sobre la base d'un sistema institucionalitzat.

Parlar d'estatut jurídic de les llengües és parlar precisament d'això: de les normes que en regulen l'ús en determinats àmbits, normalment per la via de la imposició, i de les conseqüències que es preveuen per a la manca d'ús o la manca de coneixement, normalment per la via de la sanció, normes que constitueixen la branca incipient del dret coneguda per *dret lingüístic*⁵⁵. Així doncs, hi ha un seguit d'àmbits d'ús que la llei reserva a unes llengües i dels quals expressament o de manera tàcita, n'exclou a d'altres. I no cal dir que en el món d'avui aquests àmbits són cada ve-

⁵⁴ MILIAN i MASSANA, Antoni, (dir.). *Mundialització, lliure circulació i immigració, i l'exigència d'una llengua com a requisit. El cas del català, llengua oficial en part del territori d'un Estat*. Barcelona. Institut d'Estudis Autonòmics. 2008. Col·lecció IEA 57.

⁵⁵ DE WITTE, Bruno, *L'évolution des droits linguistiques (1983-2008)*. Intervenció a la jornada d'estudis per al 25è aniversari de la *Revista de Llengua i Dret*. Barcelona, 3 desembre de 2008; VERNET, Jaume (Coordinador). *Dret lingüístic*. Tarragona. Cossetània edicions. 2003. Pàgs. 19 i següents.

gada més extensos i vitals. Fins al segle XVI no anaven més enllà de l'ús a la documentació de les cancelleries, dels jutjats, dels consells municipals o dels notaris. Poc a poc s'han dictat normes sobre l'ensenyament i l'estat ha anat assumint més i més funcions i serveis públics de manera que l'estatut jurídic, això és, la regulació de les llengües que cal emprar-hi, és cada cop més determinant en la vida d'aquestes.

Com indica el professor quebequès Jacques Leclerc, un dels especialistes mundials en planificació lingüística, a *L'aménagement linguistique dans le monde*.⁵⁶ *Les [...] llengües del món no gaudeixen del mateix prestigi i d'un reconeixement equivalent; fins i tot per als seus parlants. Admetrem sense cap dificultat que els 264.000 islandesos parlen una llengua i que constitueixen una nació; per contra, creurem que els 12 milions de puls parlen un dialecte i formen tribus fins i tot si aquesta llengua és parlada en una desena països... Als factors demogràfics i geogràfics s'hi sumen factors econòmics, polítics, i ideològics que juguen un paper fonamental en el prestigi d'una llengua. Tot depèn de les funcions socials de la llengua, i del pes d'aquestes funcions.*

L'estatut jurídic de les llengües regula precisament les funcions de major reconeixement social, i és una conseqüència, i alhora una de les causes principals, de la gran desigualtat que hi ha entre elles. No té cap relació objectiva amb la llengua, ja que la majoria de les llengües escrites són, a priori, susceptibles de ser usades en totes les funcions, i depèn estrictament del fet que la societat que l'empra tingui la força i el poder polític i militar suficient com per establir una entitat sobirana o, si més no, autònoma⁵⁷. Això és així perquè, d'acord amb Eva Pons i Jaume Vernet, *el referent bàsic per articular el reconeixement i l'acomodació dels grups lingüístics dins les estructures de poder de què es doten les societats, és, encara avui, l'Estat*.⁵⁸

Si les comunitats que les parlen no tenen un poder polític mínim, les llengües mai no tenen plenitud de funcions. El mateix professor Leclerc continua dient-nos que «...n'hi ha prou de prendre l'Àfrica com a exemple. Aquest continent compta amb un total de 2.110 llengües, però només n'hi ha 14 que compten amb l'estatut d'oficial. Entre elles, el francès és oficial —sol o amb d'altres— a 23 estats, l'anglès a 19, l'àrab a 10, el portuguès a 5, l'afrikaans, el swahili i l'espanyol a 2 (incloent les Canàries)».⁵⁹

⁵⁶ Integrada al *Trésor de la Langue Française au Québec*, aquesta obra es consulta en línia al lloc web de la universitat de Laval www.tlfg.ulaval.ca/AXL/langues. Consulta realitzada el 12 de setembre de 2009.

⁵⁷ En aquest sentit PUIG SALELLAS, Josep M. *Llengua i dominació política. A Doble oficialitat i llengua pròpia. Dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires. Marcial Pons. 2009. Pàgs. 27 i següents.

⁵⁸ VERNET, Jaume (Coordinador). *Dret lingüístic*. Tarragona, Cossetània edicions. 2003. Pàgs. 23 i següents i 38 i 39.

⁵⁹ LECLERC, Jacques. *L'aménagement linguistique dans le monde*. Consultat el 12 de setembre de 2009. He traduït «ou co-officiel» per «sol o amb d'altres». Així doncs, Espanya per mitjà de les seves possessions de les Canàries, Ceuta i Melilla, és un dels dos Estats africans on el castellà és oficial. L'altre Estat és Guineà equatorial, però ho és en règim de doble oficialitat amb el francès des de 1998 i hi ha el projecte de declarar també l'oficialitat del portuguès per complir amb els requisits per a ingressar a la Comunitat de països de llengua oficial portuguesa.

V.2. *El subjecte de l'oficialitat: llengua i comunitat lingüística*

És en aquest mateix text de Leclerc on trobem el fonament bàsic de l'estatut jurídic d'una llengua: l'oficialitat. Com deia Puig Salellas, *l'oficialitat no és una propietat natural de cap llengua sinó un atribut atorgat o denegat per un poder polític. Les llengües són oficials al marge de la demografia i el pes social i l'oficialitat se circumscriu a un territori determinat.*

Ens podríem preguntar si les persones tenen un dret subjectiu que fa que la seva llengua sigui declarada oficial. Si admetem que la Declaració Universal dels Drets Humans prohibeix la discriminació per raó de llengua, podríem arribar a la conclusió afirmativa i sostenir que un ciutadà xinès té dret a obtenir la declaració d'oficialitat de la seva llengua a Dinamarca o un grup d'algerians de la seva a Alemanya. En el mateix sentit podríem defensar que els parlants de qualsevol de les 180 llengües ameríndies de la selva brasilera poden exigir-ne l'ús oficial a Rio de Janeiro. Tot i això, la resposta negativa és evident i està a la ment de tothom.

Per situar adequadament l'oficialitat de les llengües cal tenir en compte en essència quatre dimensions.

a) Una dimensió política, perquè la declaració d'oficialitat és un acte de sobirania en mans de l'estat. Perquè aquest acte sigui legítim, ha de ser democràtic, i ha de prendre en consideració la voluntat majoritària de la comunitat lingüística de referència, única titular d'aquest dret.

b) Una dimensió territorial, perquè essent la declaració d'oficialitat un acte de sobirania, se circumscriu al territori o a una part del territori de l'estat que l'exerceix, que normalment coincideix del tot o en part amb el domini lingüístic de la llengua de què es tracta. La limitació dels efectes de l'oficialitat al territori del domini lingüístic de la llengua de què es tracta planteja, també, la de la legitimitat d'estendre'n l'oficialitat als territoris del domini lingüístic d'altres, només com a conseqüència de la integració d'aquests en un estat, qüestió que s'ha de solucionar, sempre, d'acord amb criteris democràtics de consentiment de la comunitat lingüística sobre el territori tradicional de la qual s'estableix l'oficialitat d'una segona llengua.

c) Una dimensió col·lectiva, perquè el dret hipotètic d'obtenir la declaració d'oficialitat d'una llengua correspon a les comunitats lingüístiques històriques en el seu espai territorial concret i no als individus en qualsevol lloc del món o del territori. Aquest és el sentit del projecte de Declaració Universal dels Drets Lingüístics aprovat a Barcelona el 8 de juny de 1996 i presentat a la UNESCO poc després, segons la qual tota comunitat lingüística té el dret que la seva llengua sigui utilitzada com a oficial dins del seu territori⁶⁰ i parteix de la base que *Totes*

⁶⁰ Article 15.

*les comunitats lingüístiques són iguals en dret*⁶¹. Per a la Declaració és essencial la distinció entre «comunitat lingüística» assentada en el seu espai territorial històric, i «grup lingüístic», entès com a col·lectivitat humana que comparteix una mateixa llengua i que es troba assentada en l'espai territorial d'una altra comunitat lingüística, però sense una historicitat equivalent, com succeeix en casos com immigrants, refugiats o membres de diàspores.

La Carta europea de les llengües regionals i minoritàries de 5 de novembre de 1992, amb uns objectius diferents i referint-se a llengües en principi no oficials, incideix en les mateixes idees d'historicitat i territorialitat. Així, entès com a llengües regionals les «*parlades tradicionalment en un territori d'un Estat per nacionals d'aquest Estat que constitueixen un grup numèricament inferior a la resta de la població de l'Estat...*» i exclou expressament les llengües dels immigrants.

Això no vol dir, és clar, que no hi hagi llengües que per raons d'expansió i domini colonial present o pretèrit siguin oficials fora del territori on són històriques com és el cas de l'anglès, el francès, l'espanyol, el portuguès o el neerlandès, cosa legítima si és acceptada i decidida per la comunitat lingüística en qüestió, però il·legítima si li és imposada.⁶²

d) Una dimensió objectiva. Malgrat la igualtat ideal de drets de totes les comunitats lingüístiques, hi ha causes objectives que impedeixen la declaració d'oficialitat. Les llengües no escrites, per exemple, no poden ser usades en la major part dels usos oficials i llur ensenyament reglat és impensable. I les llengües parlades per comunitats lingüístiques molt reduïdes i social i tecnoeconòmicament subdesenvolupades o amb un domini lingüístic dispers i poc concentrat, difícilment podran accedir a l'oficialitat. Algunes constitucions tenen en compte aquest fet. Al Camerun, per exemple, són oficials el francès i l'anglès, no ho és cap de les 278 llengües indígenes que s'hi parlen i només es consideren «nacionals» les normativitzades; i a Indonèsia és oficial l'indonesi, mentre que de les altres 700 llengües del país només les més parlades i cultivades tenen un estatut de protecció o de reconeixement relatiu.

En definitiva, la situació actual de les diverses comunitats lingüístiques ens permetria parlar, guardant totes les distàncies i reserves, de

- a. comunitats lingüístiques «*sui iuris*» amb «reconeixement ple» de l'oficialitat de la llengua al seu territori. Tenen poder polític per a comptar amb un estat o un ens autònom subestatal, empren llengües normativitzades i compten amb un nombre de parlants suficient com per a desplegar els efectes de l'oficialitat. En Dret internacional es reconeix l'oficialitat

⁶¹ Article 10.1.

⁶² Vegeu, sobre la presència de l'anglès a antics territoris de l'imperi, Fishman, Joshua A. *Post-Imperial English: The Status of English in Former British and American Colonies and Spheres of Influence* (ed.) Mouton de Gruyter, Berlín. 1996.

de la llengua d'un estat independent per petit que sigui i per reduïda que sigui la comunitat lingüística de referència: l'oficialitat del català a Andorra no és discutida, com no ho és la de l'islandès, el maltès, el letó o el samoà als seus estats respectius.

- b. comunitats lingüístiques amb «reconeixement relatiu» sotmeses a protecció, és a dir, a una mena de potestat d'altres comunitats que són majoritàries a l'estat que inclou el territori on es parlen. L'estat dominant les respecta o les promou però no n'accepta l'oficialitat. El Dret internacional té tendència a induir els estats a un reconeixement cada cop més elevat d'aquestes llengües, tal com resulta, per exemple, de la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries, sense discutir, però, la conservació de les llengües oficials de la comunitat lingüística dominant a cada estat. Es tracta, en tot cas, de llengües suficientment normativitzades i amb un nombre de parlants objectivament suficient.
- c. comunitats lingüístiques ignorades o marginades, sense usos públics admesos pel poder de l'estat que les inclou.

Així, si la majoria d'edat aporta a les persones la plena capacitat d'obrar i de regir-se per elles mateixes i es fonamenta en factors objectius que poden canviar amb el temps, hi hauria d'haver causes objectives en què el Dret internacional fes forçada la declaració d'oficialitat d'una llengua amb independència del grau de poder polític de la comunitat que la parla. Aquestes causes haurien de ser:

- a. la voluntat democràticament expressada per la comunitat lingüística dins del seu territori històric, perquè el dret a disposar i decidir sobre la llengua pròpia és una manifestació de l'autodeterminació que hauria de quedar específicament emparat per les Nacions Unides, per mitjà de la UNESCO.
- b. la no ingerència de la comunitat dominant o més nombrosa i poderosa de l'estat que correspon,
- c. l'existència de normativa científica acceptada de manera general i una producció cultural escrita o audiovisual mínima,
- d. un gruix demogràfic objectivament suficient en un àmbit territorial determinat.

L'estatut de reconeixement relatiu, que comporta respecte i protecció però és desproveït de l'oficialitat, és equiparable a l'estat de la persona menor d'edat o sotmesa a tutela. També caldria objectivar, internacionalment, les situacions que justifiquen aquest tractament de suport institucional desproveït de l'oficialitat i les que obliguen l'estat implicat a donar-lo.

La comunitat lingüística ignorada seria més aviat equivalent a una persona a la qual es negués la personalitat jurídica. Caldria prohibir internacionalment les

situacions d'aquest estil quan són degudes a causes d'imposició política, com és el cas del kurd al Kurdistan de Turquia; i caldria establir unes mesures mínimes de protecció quan la marginació és per manca de normativització o per feblesa o pobresa objectiva de la comunitat lingüística de referència, probablement a nivell internacional, per garantir, si més no, l'inventari de la riquesa lingüística de la Terra i una progressiva codificació de llengües fins ara no escrites.

La constitució del Senegal de 2001 té, en aquest sentit, una indicació significativa: «*La llengua oficial de la República és el francès. Les llengües nacionals són el diola, el manike, el pul, el sereré, el soninké, el wòlof i tota altra llengua nacional que serà codificada*» de manera que exclou fins i tot d'atorgar una protecció formal a les llengües que no compten amb una normativa acceptada.

La realitat actual, però, és que la declaració d'oficialitat d'una llengua només es fonamenta en el poder polític de la comunitat lingüística majoritària a l'estat de referència i no té en compte cap altre element demogràfic, sociològic, cultural o científic. Sovint, tampoc no té en compte, o només la té en compte d'una manera limitada, la voluntat expressada democràticament per les persones que integren la comunitat lingüística de què es tracta i en Dret internacional la declaració d'oficialitat és una simple qüestió de dret intern. Així, segons la UNESCO l'any 2000 de les més de 6.000 llengües del món, només n'hi ha 225 d'oficials, en exclusiva o no, en els 194 Estats sobirans del món.⁶³

V.3. *Constitucions i estatut jurídic de les llengües*

L'estatut jurídic de les llengües queda determinat normalment a la constitució de cada Estat, tot i que, com diu Jaume Vernet «*En general les constitucions estableixen quina o quines llengües són oficials i si es protegeixen jurídicament d'alguna manera les llengües minoritàries o menys reconegudes socialment.*»⁶⁴ Aquest autor explica que «*...la tendència de les constitucions més recents o dels últims canvis constitucionals ha consistit en introduir o explicitar un principi favorable a la diversitat lingüística que coincideix a nivell internacional amb la preocupació mundial pel pluralisme cultural i els drets humans.*»⁶⁵

Segons Vernet, es poden diferenciar dos grans estatuts jurídicolingüístics: «*... el de l'oficialitat i el de la simple protecció. El primer imposa la o les llengües declarades oficials a tots els àmbits parlamentaris, administratius i jurisdiccionals,*

⁶³ UNESCO. *Informe mundial de la cultura 2000. Diversitat cultural, conflicte i pluralisme*. Barcelona. Centre UNESCO de Catalunya. 2001. Pàgs. 314 i 315. És probable que les dades no estiguin del tot contrastades atesa l'expansió de «declaracions d'oficialitat» que s'han produït en els darrers anys i poden haver quedat sobrepasades per les darreres de l'Amèrica Llatina (només Bolívia de 2009 i Equador de 2008 en sumen 38) com a l'Àfrica i l'Est d'Europa.

⁶⁴ VERNET, Jaume, *El pluralisme lingüístic, a Llengües y Constitució*. Madrid, Iustel, 2007, pàg. 17.

⁶⁵ VERNET, Jaume, ídem, pàg. 18.

de manera que els ciutadans han d'emprar aquestes llengües quan es relacionin amb les Administracions públiques o els organismes oficials. El segon, té un abast més limitat i pretén que, en determinats àmbits, es respecti l'opció idiomàtica dels ciutadans que no s'expressen (normalment) en les llengües oficials».

A aquests dos estatuts, el de l'oficialitat o reconeixement ple i el de la protecció o reconeixement relatiu, s'hi pot afegir, a parer meu, un tercer estatut, que és el de la promoció. És un estatut compatible amb els dos anteriors i comporta la voluntat explícita d'estendre els àmbits d'ús d'una llengua per mitjà d'actuacions polítiques planificades que poden tenir per objecte una llengua oficial única, com seria el cas de les llengües dels estats bàltics, del català a Andorra, de l'italià al cantó del Ticino, o del polonès a Polònia⁶⁶; una llengua territorial declarada oficial, com seria el francès a Quebec, el català a Catalunya o el suec a les illes Aaland; o una de no oficial però reconeguda com a protegida per l'estat de referència, com seria el cas del sami a Finlàndia, el català a Itàlia i el bable a Espanya i a Portugal. Aquest estatut de promoció pot tenir com a fonament jurídic constitucional:

- La declaració d'una o més llengües com a «llengües nacionals» o «llengües pròpies» que poden compartir l'estatut d'oficialitat amb d'altres no declarades nacionals.
- La declaració d'oficialitat de llengües tradicionalment menystingudes juntament amb la llengua històricament oficial.
- La declaració constitucional de protecció a les minories.

a. *Llengua nacional.* Si la declaració de llengua nacional —«llengua pròpia» fent ús dels nostres eufemismes habituals— recau sobre una d'oficial, comporta una preeminència jurídica sobre les llengües oficials no nacionals i, sovint, polítiques explícites de difusió interna o internacional.⁶⁷ En són exemples la Constitució de Malta, que considera llengua nacional el maltès en contraposició a l'anglès o la de Madagascar que contraposa el malgaix a l'anglès i el francès. La Constitució de la Confederació Helvètica⁶⁸ declara quatre llengües nacionals, de les quals només tres són oficials de la Confederació, tot i que les quatre són ofi-

⁶⁶ Les polítiques explícites de promoció d'una llengua com a llengua de cultura o de difusió internacional, com les que promouen França, els països de parla portuguesa o Espanya respecte del castellà són manifestacions d'aquest estatut de promoció.

⁶⁷ A Madagascar, el malgaix és la llengua nacional, el francès i l'anglès són les llengües oficials. Trobem declaracions semblants a les constitucions de Liechtenstein respecte de l'alemany, única llengua oficial, de les Maldives respecte del divéhi, denominat nacional en lloc d'oficial.

⁶⁸ Article 4 en la versió de 1999. Les llengües nacionals són l'alemany, el francès, l'italià i el romanx. Article 70.— 1. Les llengües oficials de la Confederació són l'alemany, el francès i l'italià. El romanx és també llengua oficial per a les relacions que la Confederació manté amb les persones de llengua romanx. [...]

cials, soles o amb d'altres en règim de doble oficialitat, als cantons on són històricament majoritàries.

Si la declaració de llengua nacional recau en llengües no oficials és més aviat un reconeixement compensatori que implica polítiques de respecte, protecció i foment. Així, per exemple la Constitució de Mauritània declara llengua oficial l'àrab, i nacionals però no oficials a d'altres tres⁶⁹, i la del Senegal declara oficial el francès i nacionals, però no oficials a d'altres sis.

b. *Nova oficialització.* És el que han fet un grup de constitucions sudamericanes recents que han declarat l'oficialitat, juntament amb el castellà, d'una o més llengües indígenes, amb una clara voluntat política de promoure-les. La de Bolívia de 2009, per exemple, ho fa amb fins a 36.⁷⁰ Hi ha supòsits de declaració d'oficialitat d'una llengua del país juntament amb una altra que ja ho era, amb la previsió expressa que aquesta altra, la de l'antiga metròpoli, deixi de ser-ho passat un temps o quan el parlament nacional ho acordi. Pakistan, l'Índia, Filipines o Malàisia en relació amb l'anglès en són exemples. La constitució d'aquest darrer país, per exemple, estableix que «*El malai serà la llengua nacional i la seva escriptura serà d'acord amb el que el Parlament decidirà en virtut d'una llei... Això no obstant, ... durant deu anys després del dia de la independència, i fins que el Parlament no decideixi una altra cosa la llengua anglesa serà utilitzada [...] en tots els altres usos oficials...*».⁷¹

c. *Protecció de minories.* Finalment hi ha constitucions que, tot i no declarar l'oficialitat de cap llengua, reconeixen la protecció de les minories lingüístiques, sovint no esmentades, a les quals no es dona el tractament de nacionals. Aquest és el cas de la Constitució italiana de 1947 o la d'Ucraïna de 1991. Les polítiques de respecte i protecció són, ordinàriament, més febles que les que tenen per fonament l'oficialitat.⁷²

V.4. *Constitucions i oficialitat*

L'aménagement linguistique dans le monde, que ja he esmentat, conté una pàgina amb documentació actualitzada a 10 d'agost de 2009 relacionada amb les disposicions lingüístiques de les constitucions d'estats sobirans i dels territoris no sobirans sempre que comptin amb una assemblea legislativa i un poder executiu

⁶⁹ El pul, el soninké i el wolof, que també són llengües nacionals al Senegal veí. Article 6 de la constitució de 1991.

⁷⁰ Casos semblants es donen a les de Paraguai de 1992, Perú de 1993 o Equador de 2008 en relació amb el guaraní; el quítxua i l'aimara en els territoris on predominen; i el quítxua i shuar, respectivament.

⁷¹ A la pràctica l'anglès s'ha mantingut als quatre països esmentats, però ho ha fet, des d'un punt de vista jurídic, per decisió de l'estat descolonitzat, no com a seqüela de la colonització, i sempre amb un clar predomini institucional de la llengua nacional.

⁷² Tot i això, a Itàlia, sobre aquesta base constitucional, l'alemany, el francès i l'eslovè són oficials, juntament amb l'italià, a l'Alto Addigio, la Vall d'Aosta i Friuli Venezia Júlia.

amb administració pròpia.⁷³ Si ens cenyim als 194 estats independents del món, hi ha:

- 133 constitucions que contenen la declaració d'oficialitat d'una o més llengües i,
- 61 que no contenen cap referència a la llengua.

Moltes constitucions declaren oficial una sola llengua. En són exemples Andorra, Àustria, Cuba, la República del Congo, Egipte, França, Liechtenstein o Panamà. N'hi ha força que en declaren dues o més, sigui al conjunt del territori (multilingüisme superposat), sigui només a part del territori (multilingüisme delimitat), sigui una o dues a tot el territori i d'altres només en una part del territori (multilingüisme mixt)⁷⁴ amb oficialitat múltiple a les institucions comunes de l'estat o imposició en elles d'una sola llengua. De les constitucions que admeten la multioficialitat,

- 48 designen d'una manera nominada les llengües oficials, tant si totes ho són a tot el territori com si n'hi ha que només ho són en una part.
- 15 en designen una o més d'una i deixen oberta la declaració d'altres llengües que no esmenten, normalment delegant la declaració en els poders inferiors. És el cas d'Espanya, de Rússia o de la Xina.

De les constitucions que declaren l'oficialitat d'una o més llengües, n'hi ha que, com les d'Armènia, Bangladesh, Bielorússia, França, Panamà o Uzbekistan, refereixen l'oficialitat no al país si no a la «República». D'altres, com l'andorrana, l'espanyola, l'ucraïnesa⁷⁵ o les d'Aràbia i d'Oman⁷⁶, refereixen l'oficialitat de la llengua «a l'Estat». També n'hi ha, com és el cas de Kenya⁷⁷, Malawi o Maurici⁷⁸, que

⁷³ LECLERC, Jacques, *L'aménagement linguistique dans le monde*. www.tlfq.ulaval.ca/AXL/Langues/CONSTITUTIONS-pays-langue.htm. Consultat el 28 d'agost de 2009. Totes les referències i notes relatives a les constitucions i normes jurídiques que es fan en aquesta secció són extretes d'aquesta font.

⁷⁴ Sobre els diferents models jurídicolingüístics vegeu VERNET, Jaume (Coordinador). *Dret lingüístic*. Tarragona. Cossetània edicions. 2003. Pàgs. 45 i següents i PUIG SALELLAS, Josep M. *Llengua i dominació política*. A *Doble oficialitat i llengua pròpia. Dues llengües i un territori*. A cura d'Esther Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires. Marcial Pons. 2009. Pàgs. 30-34.

⁷⁵ Article 10: 1. *La llengua de l'Estat d'Ucraïna és l'ucraïnès*. 2. *L'Estat assegura el lliure desenvolupament i el funcionament de la llengua ucraïnesa en tots els àmbits de la vida social a tot el territori d'Ucraïna*. 3. *A Ucraïna, el lliure desenvolupament, l'ús i la protecció del rus i de les altres llengües de les minories nacionals d'Ucraïna són garantits*.

⁷⁶ Constitució de 6 de novembre de 1996: Article 3: *L'àrab és la llengua oficial de l'Estat*.

⁷⁷ Article 53: [...] *les llengües oficials de l'Assemblea nacional són el swabili i l'anglès i, en el seguiment dels treballs de l'Assemblea nacional poden usar una o altra o les dues llengües*. Tot i això, els projectes de llei i les deliberacions sobre les lleis s'han de fer en anglès segons especifica d'una manera clara els punts 2 i 3 del mateix article.

⁷⁸ Article 49: *La llengua oficial de l'Assemblea és l'anglès, però qualsevol diputat pot prendre la paraula en francès*.

s'hi refereixen com a llengua oficial al «Parlament» o «l'Assemblea nacional» o de les seves deliberacions. Fins i tot n'hi ha que es refereixen a la llengua oficial com a la del «procediment». Aquest és el cas de Romania.⁷⁹

Entre les 61 constitucions que no contenen una declaració d'oficialitat hi ha les d'Alemanya, Austràlia, Estats Units, Japó, Mèxic o Països Baixos⁸⁰ entre d'altres. En aquest grup hi ha textos que reconeixen el dret fonamental a no ser discriminat per raó de llengua i fins a 23 que reconeixen el dret de les persones detingudes a ser informades de què se les acusa en una llengua que comprenguin⁸¹ i a comptar amb un intèrpret en el procediment⁸².

Cap de les constitucions amb declaració d'oficialitat expressa aporta una definició de llengua oficial o n'extreu de manera sistemàtica unes conseqüències immediates.⁸³ Tot i això, resseguir aquestes constitucions ens permet trobar-hi una sèrie de conseqüències expressades de manera recurrent, com són que:

- a. el dret de sufragi passiu o l'exercici del càrrec de cap d'estat se supedita a tenir un coneixement aprofundit de la o de les llengües oficials.
- b. l'activitat parlamentària es du a terme en la llengua o les llengües oficials.
- c. les lleis es publiquen en una llengua determinada o en més d'una.
- d. els procediments administratius o judicials es tramiten en la llengua oficial sense perjudici, si és el cas, del dret de la persona detinguda a ser informada de què se l'acusa en una llengua que comprèn i a comptar amb intèrpret en el judici.
- e. l'ensenyament de la llengua oficial és obligatori en el marc del sistema educatiu.⁸⁴

⁷⁹ Constitució de 1991. Article 127: *El procediment judicial es desenvolupa en llengua romana.*

⁸⁰ Tampoc no hi ha cap declaració, per exemple, a les constitucions de Dinamarca de 1953, Islàndia de 1944, Israel, Itàlia de 1947, Noruega de 1814, Nova Zelanda de 1852, República Dominicana de 14 d'agost de 1994, República Txeca de 1992, Suècia de 1975, de Surinam de 1987 i de Tanzània de 1984. Òbviament tampoc no hi ha declaració expressa al sistema constitucional del Regne Unit, tot i que tothom té clar que és l'anglès.

⁸¹ Reconeixut a l'article 14 del Pacte Internacional dels Drets civils i polítics de 1966.

⁸² La majoria d'aquests darreres corresponen a estats descolonitzats per la Gran Bretanya on l'anglès conserva *de facto* el caràcter de llengua oficial única com són, entre d'altres, Antigua i Barbuda, les Bahames, Belize, Botswana, Dominica, Gàmbia, Granada, Jamaica, Kiribati o les Illes Salomó.

⁸³ La de Bèlgica conté una regulació detallada de molts aspectes de la convivència lingüística entre les tres comunitats que la integren. La de Sri Lanka tracta amb detall alguns dels usos que es consideren oficials: l'ensenyament, l'administració, la legislació i els tribunals.

⁸⁴ A Turquia amb prohibició expressa d'ensenyar cap altra llengua que no sigui el turc. Constitució de 2001. Article 42.9: *Cap llengua diferent del turc no pot ser ensenyada als ciutadans turcs com a llengua materna o servir per dispensar-los-hi un ensenyament com a tal en els establiments d'educació i d'ensenyament. La Llei fica les regles relatives a l'ensenyament de les llengües estrangeres en els establiments d'educació i d'ensenyament així com aquelles per les que s'han de regir les escoles on l'educació i l'ensenyament són dispensats en una llengua estrangera.*

- f. per a l'adquisició derivativa de la nacionalitat cal demostrar el coneixement de la llengua oficial.
- g. els nacionals estan obligats a conèixer-la o conèixer-les.
- h. es garanteix el dret a usar-les.
- i. les transaccions i els documents redactats en la llengua oficial són vàlids pel que fa a la llengua.

En principi totes aquestes conseqüències es projecten sobre aspectes de les relacions entre el poder públic i la ciutadania, cosa que ens pot dur a l'equívoc de circumscriure l'oficialitat a les relacions de jerarquia. Ara bé com diu Bruno de Witte⁸⁵ «Una distinció tradicional [...] és la que distingeix entre l'ús oficial de les llengües, en les relacions diguem-ne verticals entre els ciutadans i el poder públic, pel qual l'Estat pot imposar una o més llengües determinades i prohibir-ne d'altres; i l'ús privat, en les relacions diguem-ne horitzontals, entre particulars, per al qual l'Estat ha de respectar la llibertat de cadascú d'expressar-se en la llengua que escull. Però per a més precisió, es poden distingir tres àmbits. L'ús privat intern, l'ús privat extern i l'ús públic. L'ús privat intern es refereix a les relacions de família, amb els amics, en societat; la llibertat lingüística aquí hi ha de ser absoluta en virtut de la llibertat d'expressió i la llibertat personal. L'ús privat extern es refereix a la llengua que les persones privades utilitzen quan s'adrecen al públic, com per exemple, amb la publicitat comercial. Aquí es pot concebre que l'Estat hi intervingui en circumstàncies particulars per a protegir una llengua l'ús de la qual és amenaçat per les forces del mercat...».

Aquesta regulació dels usos privats externs comprèn matèries tan fonamentals com els mitjans de comunicació, l'etiquetatge i la publicitat i el tema cada cop més punyent a Europa de l'exigència de coneixement de la llengua oficial a estrangers residents, tal com ha analitzat darrerament Antoni Milian.⁸⁶ Tot i això no totes aquestes regulacions d'ús privat extern tenen a veure amb l'oficialitat. La majoria s'insereixen, més aviat, en les polítiques de reconeixement i de suport a què ja hem fet referència.

⁸⁵ DE WITTE, Bruno, *L'évolution des droits linguistiques (1983-2008)*. Intervenció a la jornada d'estudis per al 25è aniversari de la *Revista de Llengua i Dret*. Barcelona, 3 de desembre de 2008.

⁸⁶ MILIAN, Antoni, *Supraestatalitat, immigració i requisits lingüístics: Límits jurídics supraestats a l'establiment de requisits lingüístics i estudi dels requisits relatius al català que a Catalunya es poden exigir a la immigració estrangera*. A *Mundialització, lliure circulació i immigració, i l'exigència d'una llengua com a requisit [...]*, Barcelona, Institut d'Estudis Autònomic, 2008, pàgs. 13 a 108; MILIAN, Antoni, *Público y privado en la normalización lingüística. Cuatro estudios sobre derechos lingüísticos*. Barcelona, Atelier, 2000. PUIG SALELLAS, Josep M., *La normativa lingüística i el món socioeconòmic*. A *Doble oficialitat i llengua pròpia. Dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires. Marcial Pons. 2009. Pàg. 327 i següents; Solé Durany, Joan Ramon, *La intervenció lingüística de l'Administració en l'àmbit socioeconòmic*. A *Revista de Llengua i Dret*, núm. 45, 147-200.

V.5. *L'estatut jurídic de les llengües a la legislació*

Com diuen, també, Jaume Vernet i Eva Pons⁸⁷ cal recórrer a lleis lingüístiques de rang inferior, a les quals es remeten les constitucions sovint amb reserva de llei formal, per a obtenir una major informació de què representa o què vol dir, per al legislador, que una llengua és oficial. Molts estats, i sobretot moltes entitats subestats amb capacitat legislativa, compten amb lleis lingüístiques d'abast diferent. Algunes regulen l'ús de la llengua oficial única, com són, a Andorra, la Llei d'ordenació de l'ús de la llengua oficial⁸⁸, a Estònia, la Llei sobre la llengua⁸⁹, a França, la Llei relativa a l'ús de la llengua francesa⁹⁰, a Polònia, la Llei sobre la llengua polonesa⁹¹. D'altres regulen un estatut d'oficialitat múltiple, sovint amb la finalitat de promoció de la llengua territorial, com és el cas, a Catalunya, de la Llei de política lingüística, al Quebec, de la Llei sobre la llengua francesa o a Malta, de la Llei sobre la llengua maltesa. Aquestes lleis gairebé sempre regulen usos oficials, com són l'ús de la llengua a les administracions públiques i els procediments o l'ensenyament obligatori, i sovint, a més a més, normes sobre l'ús de la llengua oficial en matèria de protecció de consumidors i de contractació mercantil.

Pel que fa a les entitats subestats, interessa subratllar que la majoria de constitucions que declaren o preveuen la declaració d'oficialitat de més d'una llengua en una part del territori, deleguen en els seus «estats», «províncies», «cantons», «comunitats» o «comunitats autònomes» l'establiment de l'oficialitat d'una altra llengua diferent de la de l'estat o la regulació de l'ús d'aquestes llengües, sovint sense perjudici de la continuïtat de l'oficialitat de la llengua oficial a tot l'estat. És com si poguéssim entreveure una mena de reconeixement del dret de l'entitat política inferior, que representa la comunitat lingüística subestatal, a disposar de la llengua que li és pròpia.

Així, per exemple, la Constitució de Bèlgica de 1993, després de regular l'ús de les llengües oficials al Parlament i al Govern, estableix els consells de les comunitats francesa, flamenca i germanòfona i els atribueix competència exclusiva en matèria de cultura i d'ensenyament (article 127) per a regular l'ús de les llengües en les matèries administratives, l'ensenyament en els centres públics o concertats i les relacions socials entre els empresaris i els treballadors, així com els actes i els documents de les empreses imposats per les lleis i els reglaments (article 129). Igualment la Constitució de Suïssa, després de declarar llengües oficials de la Confederació l'alemany, el francès i l'italià (article 70.1) estableix que els cantons determinen

⁸⁷ VERNET, Jaume (Coordinador). *Dret lingüístic*. Tarragona. Cossetània edicions. 2003. Pàgs. 23 i següents i 38 i 39.

⁸⁸ Llei de 16 de desembre de 1999.

⁸⁹ Llei de 21 de febrer de 1995 o *Keeleseadus*.

⁹⁰ Llei 94-665, de 4 d'agost, coneguda com a *Llei Toubon*.

⁹¹ Llei de 7 d'octubre de 1999.

llurs llengües oficials i vetllen per la preservació del repartiment territorial de les llengües prenent en consideració les minories lingüístiques autòctones (article 70.2) de manera que la Confederació dóna suport als cantons plurilingües i, en especial, als del Grisons i del Ticino per a salvaguardar i promoure el romanx i l'italià.

La Constitució de l'Índia de 1950⁹², després d'establir que l'hindi o l'anglès seran usats al Parlament (article 120) i de declarar que la llengua oficial de la Unió és l'hindi escrit en devanagari i, provisionalment, també l'anglès, (article 343), estableix que el parlament de cada estat podrà, per llei, adoptar una o vàries de les llengües que s'hi usen, i també l'hindi, per una o més de les finalitats oficials de l'Estat (article 345) i que provisionalment són llengües de comunicació oficial entre els estats i entre aquests i la Unió les llengües oficials de la Unió (article 346). D'acord amb l'article 347, el president de cada estat pot reconèixer l'oficialitat d'una llengua parlada per una part substancial de la població de l'estat a tot o a una part d'aquest estat i, d'acord amb l'article 351, la Unió Índia ha de promoure l'ús de la llengua hindi i desenvolupar-la de manera que serveixi com a mitjà de comunicació entre els estats sense perjudici de la resta de les llengües de l'Índia que relaciona l'annex VIII de la mateixa Constitució que són 21, a més de l'hindi. En resum, la Constitució estableix dues llengües oficials per a la Unió, reconeix altres 21 llengües de l'Índia que els estats declararan oficials, juntament amb l'hindi si ho consideren adequat i faculta a cada estat per a declarar l'oficialitat d'altres llengües parlades per una part substancial de la població a tot o a part del territori.

La Constitució de Bolívia de 2009, al seu article 5, declara llengües oficials de l'estat el castellà (sic) i totes les llengües de les nacions i dels pobles indígenes d'origen camperol, que són l'aimara, el guaraní, el quítxua i altres 33 i estableix que el govern plurinacional i les administracions departamentals han d'emprar almenys dues llengües oficials, de les quals una és el castellà i l'altra serà decidida per les administracions departamentals o els governs autònoms entre les llengües de preferència del territori en qüestió.

De manera semblant, la Constitució espanyola de 1978, després de constatar l'oficialitat del castellà preveu que els estatuts d'autonomia declarin, a més, d'altres llengües oficials, d'una manera en què són les comunitats autònomes les competents per a determinar els efectes de l'oficialitat, tal com estableix l'article 143 de l'Estatut de Catalunya de 2006 que recull la doctrina establerta en aquest punt pel Tribunal Constitucional a partir de la STC 74/1989, de 24 d'abril.

A vegades aquesta delegació específica en els ens autònoms la fa una llei inferior. És el cas de Nicaragua, que va reconèixer com a llengües d'ús oficial a les regions autònomes el miskitu, el crioll, el sumu, el garífona i el rama per la Llei 162/1993, de 22 de juny. Aquesta llei regula específicament l'ensenyament de les

⁹² Desplegada en aquest punt per la Llei 19/1963 sobre les llengües oficials i el Reglament sobre les llengües oficials de 1976.

llengües esmentades i el seu ús a la toponímia, a l'administració de justícia, a les administracions públiques de les comunitats autònomes i als mitjans de comunicació.

V.6. *Les Nacions Unides, la Unió Europea i els convenis internacionals*

Els tractats que constitueixen organitzacions internacionals o supranacionals poden ser un ajut per determinar què és una llengua oficial, si bé cal tenir en compte que normalment els subjectes dels tractats són estats i les normes lingüístiques que contenen regulen exclusivament la llengua de les reunions i de la documentació que generen els organismes permanents i les relacions entre els Estats i l'organització, però no comporten relacions verticals o de jerarquia directa entre l'organització i la ciutadania llevat del cas de la Unió Europea.

Quan es parla d'organitzacions o d'organismes l'oficialitat lingüística no és territorial, sinó institucional, però els efectes que produeix són semblants als de l'oficialitat territorial, com el dret a expressar-se en llengua oficial i el deure de saber-la o d'assumir la conseqüència de no saber-la.

Em limitaré a una referència al règim lingüístic de les Nacions Unides i una altra al de la Unió Europea.⁹³

Pel que fa a les *Nacions Unides*, el Reglament provisional del Consell de Seguretat⁹⁴ estableix que l'àrab, el xinès, l'espanyol, el francès, l'anglès i el rus seran, els idiomes oficials i els idiomes de treball del Consell de Seguretat⁹⁵. Els discursos que s'hi pronuncien en qualsevol dels sis idiomes s'interpreten simultàniament als altres cinc. Les actes de les sessions del Consell es redacten i els documents que aprova es publiquen en les sis llengües oficials.

Ara bé, qualsevol representant pot fer ús de la paraula en un idioma diferent dels del Consell. En aquest cas, el representant s'encarregarà de subministrar la interpretació a un dels idiomes oficials i la interpretació que fan els intèrprets de la Secretaria en els altres idiomes del Consell es pot fonamentar en la interpretació que s'ha fet en el primer d'aquests idiomes. D'altra banda, el Consell pot acordar de publicar els seus documents en llengües diferents de les oficials.

Dit d'altra manera, el Consell, i per extensió les Nacions Unides, tenen com a llengües oficials les sis esmentades i cada representant escull, entre les sis, la que

⁹³ Pel que fa als drets reconeguts internacionalment i a Europa, vegeu CORRETJA I TORRENS, Mercè, *L'acció europea per a la protecció dels drets lingüístics*. Barcelona. Escola d'Administració Pública de Catalunya. 1995. Col·lecció Estudis, número 15; MILIAN i MASSANA, Antoni, *Els drets lingüístics reconeguts universalment en el Dret internacional*. A *Drets lingüístics a la nova Europa. Actes dels II Simposi internacional de llengües europees i legislacions*. Barcelona. Editorial Mediterrània. 1996.

⁹⁴ Articles 41 a 47 del Reglament Provisional del Consell de Seguretat, aprovat a la seva primera reunió i modificat posterior diverses vegades. Text consolidat difós al web oficial de les Nacions Unides www.un.org/spanish/documents/reglacs.htm (consultat el 14 de setembre de 2009).

⁹⁵ La Carta de les Nacions Unides signada a San Francisco el 26 de juny de 1945 és redactada en cinc idiomes igualment autèntics: xinès, francès, rus, anglès i espanyol. www.un.org/Depts/DGACM/faq_spanish_languages.htm (consultat el 13 de setembre de 2009).

vol usar de manera que l'organització posa els mitjans necessaris perquè els que usen qualsevol de les altres cinc puguin entendre'l i a l'inrevés. Ara bé, a ningú no se li imposa el coneixement de les sis o d'una de les sis i si algú no sap o no vol parlar en una de les sis llengües oficials pot usar-ne una altra però ha d'assumir ell, i només ell, les conseqüències de la seva ignorància o actitud i aportar un intèrpret que tradueixi el que diu en la llengua no oficial a una d'oficial i que li tradueixi els documents redactats en les llengües oficials.

S'estableix, doncs, una diferència bàsica entre llengües oficials i no oficials: a) es pressuposa que tots els membres del Consell coneixen alguna de les sis oficials i és l'organització la que posa els mitjans perquè es puguin usar; b) els documents es redacten necessàriament en les sis llengües. En canvi, els que ignoren les llengües oficials o en volen usar una que no ho és poden fer-ho però han d'assumir les conseqüències d'aquesta ignorància i s'han de procurar ells mateixos la traducció.⁹⁶

Pel que fa al règim lingüístic de la *Unió Europea* després de les darreres ampliacions, ha estat examinat i sintetitzat amb autoritat per Antoni Milian.⁹⁷ L'article 290 del Tractat que institueix la Comunitat europea disposa que *El règim lingüístic de les institucions de la Comunitat és fixat, [...] pel Consell, per unanimitat*. El Consell el va establir pel Reglament 1/1958, de 15 d'abril de 1959 que s'ha anat modificant cada vegada que s'ha ampliat la Unió. El Reglament estableix que són llengües oficials i de treball totes les llengües oficials dels Estats membres. La solució adoptada, que ha estat qualificada de *multilingüisme integral*, és diferent de la de les Nacions Unides i més encara de la d'altres organitzacions internacionals, el Consell d'Europa o l'OTAN per exemple, que només en tenen dues. Aquesta opció té dues justificacions. Una és simbòlica: la Unió es construeix sobre la base del respecte a la identitat de tots els seus membres i fa de la diversitat un dels seus valors més preuats. L'altra és pràctica: les normes de la Unió, en especial els Reglaments, són directament aplicables als ciutadans i és evident que l'aplicació d'una norma no és possible si no s'ha publicat en una de les llengües oficials al territori on es pretén que s'apliqui, única manera de presumir-ne el co-

⁹⁶ Tot i això, el predomini de l'anglès a la pràctica és absolut. Georgeault, indica que de 185 missions permanents a les UN que van contestar una enquesta *ad hoc*, 130 diuen que prefereixen rebre les comunicacions en anglès, 36 en francès i 19 en espanyol, mentre que les delegacions a l'Assemblea general s'expressen en anglès 97 i 21 en francès, tot i que hi ha 28 estats membres de les Nacions Unides que tenen el francès com a llengua oficial. GEORGEAULT, Pierre, *Stratégies de promotion du multilinguisme au plan supranational. Les cas des organisations*. II Seminario Interamericano sobre gestión de lenguas. (Asunción. Paraguay). 2003. Citat per BASTARDAS I BOADA, Albert. *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era «glocal»*. Barcelona, Institut d'estudis Autònomic. 2007. Pàg. 43.

⁹⁷ MILIAN I MASSANA, Antoni, *El régimen lingüístico de la Unión Europea: El régimen de las instituciones y la incidencia del Derecho comunitario sobre el mosaico lingüístico europeo*. A Milian [...] *Público y privado en la normalización lingüística. Cuatro estudios sobre derechos lingüísticos*. Barcelona, Ateliar, 2000. MILIAN I MASSANA, Antoni. *L'émergence du nouveau droit linguistique dans l'Union européenne. The Supreme Court Law Review*. Volum 31. 2006. LexisNexis Butterworths.

neixement. En conseqüència, a les institucions europees es pot usar qualsevol dels idiomes oficials i el Diari Oficial, el DOCE, es publica en tots. Podem dir, doncs, que l'oficialitat de les llengües europees no comporta per a ningú l'obligació de saber-les totes, però sí la de saber-ne com a mínim una.

Des de l'1 de gener de 2007, data de l'adhesió de Bulgària i Romania i de l'entrada en vigor de la modificació del Reglament 1/1958 operada el 13 de juny de 2005 per fer oficial el gaèlic/irlandès, la Unió Europea té 23 llengües oficials, 11 amb menys parlants que el català i altres 4 amb un pes demolingüístic similar⁹⁸. Com observa Milian a la pràctica, fins ara, el Consell ha declarat oficials només les llengües que ho són al conjunt dels territoris dels Estats membres, o que tenen l'estatut de llengua oficial de les institucions i òrgans centrals d'un Estat membre.⁹⁹

Per complexa que sigui la gestió del multilingüisme integral de la Unió, conceptualment resulta senzilla:

- a. Hi ha 23 llengües oficials de les institucions europees, això és, les institucions comunes de la Unió. Qualsevol parlamentari o membre de qualsevol institució pot emprar la llengua oficial que vulgui en les sessions i en els debats i a la pràctica s'hi prohibeix estrictament usar-ne una de no oficial. Així, un diputat lituà es pot expressar sempre en la seva llengua amb la seguretat que obtindrà traducció simultània i que hi haurà una versió lituana de la documentació que li cal, dret que es nega als diputats de parla catalana, als quals s'imposa, necessàriament, l'ús públic d'una altra llengua. A la pràctica l'anglès s'imposa cada dia més a les institucions co-

⁹⁸ Vegeu, entre d'altres, la publicació oficial editada amb motiu de l'any europeu de les llengües *El català llengua d'Europa*. Barcelona. Generalitat de Catalunya/Govern de les Illes Balears. 2001; i *Pluralisme lingüístic i integració europea. La llengua catalana*. A CONVENCIÓ CATALANA PER AL DEBAT SOBRE EL FUTUR DE LA UNIO EUROPEA. 80 propostes per a una nova Europa. Barcelona, Patronat català pro Europa. 2003. Pàgs. 107 a 120. Vegeu també MARI, Isidor, *Plurilingüisme europeu i llengua catalana*. València. Universitat de València. 1996. Biblioteca lingüística catalana, número 20. SIGUAN, Miquel. *L'Europa de les llengües*. Barcelona. Edicions 62. 1996. Col·lecció El cangur. 225.

⁹⁹ Aquest mateix règim és el que s'havia previst a l'article IV-448 del tractat de Roma, subsistent en el de Lisboa, que estableix una Constitució per a Europa, punt primer, en preveure la redacció de la Constitució en les 20 llengües oficials. Tot i això, aquest article contenia un segon paràgraf, incorporat a instància d'Espanya sota la pressió política del Govern i del Parlament de Catalunya, que en preveia *La traducció en altres llengües determinades pels Estats membres entre les que, en virtut de l'ordre constitucional d'aquests Estats membres, gaudeixen de l'estatut de llengua oficial sobre tot o part del seu territori. L'Estat membre concernit proveirà d'una còpia certificada d'aquestes traduccions que serà traslladada als arxius del Consell*. Com és sabut el Tractat de Roma no s'ha arribat a ratificar i en substitució seva s'ha establert el tractat de Lisboa, en tràmit de ratificació per part dels Estats europeus, que en aquest punt no introdueix canvis. Aquesta norma només hauria estat aplicable al català, al gal·lec i a l'eüscara, a Espanya, i probablement al gal·lès, tot i que no s'hauria tractat de versions oficials ni s'haurien arxivat amb el tractat, sinó simplement haurien estat conservats als arxius del Consell. La insuficiència de tractament del català va ser força debatuda en ocasió del referèndum realitzat per a decidir la ratificació espanyola al tractat. Prèviament va ser cabdal l'aprovació de la Resolució del Parlament Europeu sobre la situació de les llengües a la Comunitat i la de la llengua catalana, adoptada l'11 de desembre de 1990. Vegeu-la, amb un resum de la tramitació, a *El català reconegut pel Parlament europeu*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. 1991 (Temes d'actualitat número 2).

- munitàries. Només cal sentir parlar el president del Banc europeu, un francès, que empra l'anglès sistemàticament tot i que la Gran Bretanya no està integrada a l'Euro i a Malta i a Irlanda, països integrats a la moneda única, comparteix oficialitat amb les llengües pròpies d'ambós Estats. El francès i l'alemany també tenen una presència quotidiana més que significativa, però la de la resta de llengües és més aviat anecdòtica en el dia a dia.
- b. A cada territori de la Unió el règim d'oficialitat lingüística és el que tenen establert els ordenaments interns. Cap llengua de les institucions obté un estatut privilegiat sobre el conjunt del territori i dels ciutadans de la Unió europea. Aquests es relacionen amb la Unió amb la llengua oficial del seu país que escullen, llevat del català, el gallec i el basc, l'oficialitat dels quals Espanya no considera adequat de demanar, i les institucions ho fan amb ells exclusivament en la del territori on resideixen o, si el procediment és personalitzat, amb el del país del qual ostenta la ciutadania.
 - c. No hi ha, doncs, cap llengua oficial per al conjunt del territori, de manera que les normes emanades de la UE es publiquen en totes les llengües oficials als territoris on s'apliquen, amb l'anomalia ja coneguda de les tres llengües oficials a l'Estat espanyol diferents del castellà.¹⁰⁰

VI

LA CONSTITUCIÓ ESPANYOLA I L'ESTATUT DE CATALUNYA

VI.1. *El sistema espanyol d'oficialitat lingüística*

Passem, finalment, a examinar la normativa espanyola pel que fa a l'oficialitat lingüística. La Constitució no construeix de nou en nou la totalitat de l'Ordenament jurídic de l'Estat. Al contrari, es construeix sobre la realitat política i jurídica existent el 1978.

La Constitució promovia canvis substancials en la societat espanyola dels anys setanta, en essència amb el reconeixement dels drets humans fonamentals i d'una triple diversitat d'Espanya: política (article 1), territorial (article 2) i lin-

¹⁰⁰ Pel que fa a l'etiquetatge de productes d'alimentació i les instruccions d'ús d'altres productes, la UE estableix que cal que es faci en llengües oficials. La normativa pretén evitar que els Estats utilitzin els requisits lingüístics com a normes d'efecte equivalent per evitar la lliure circulació dels productes. A la pràctica tots els països petits exigeixen l'etiquetatge i les instruccions d'ús en les seves respectives llengües oficials i, per la via dels fets, ha decaïgut l'interès que provocava la qüestió. Cal remarcar que, pel que fa al català, el recurs a negar-li efectes oficials en aquest camp és una estratègia de *lobbies* econòmics i de grups polítics, però res no impedeix que la llei catalana estableixi l'ús obligatori d'aquesta llengua a les etiquetes dels productes produïts i distribuïts (no simplement distribuïts) a Catalunya, d'acord amb el principi que admet la major exigència per als productes propis, establert amb motiu de la normativa alemanya sobre la cervesa.

güística i cultural (article 3). L'evolució de la societat, feta a l'empara de la Constitució, ha estat important i evident cosa que, precisament per respecte al marc i a l'esperit constitucional, ha permès interpretar avui algunes de les normes constitucionals d'una manera diferent a com es va fer fa trenta anys.

És sabut que el principi de la diversitat lingüística el regula la Constitució a l'article 3 que estableix:

1. *El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la.*
2. *Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts.*
3. *La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció.*

La doctrina científica ha admès amb caràcter general que la Constitució declara el castellà com a llengua oficial de l'Estat i remet als estatuts d'autonomia la compleció del model lingüístic constitucional tot citant el FJ 1 de la STC 82/1986, de 26 de juny.¹⁰¹ Gairebé ningú no ha copsat el matís que hi subratllava Puig Salellas, «... no declara cap oficialitat. Simplement, constata l'oficialitat preexistent del castellà i anuncia la de les llengües territorials...»¹⁰² Sigui com sigui, l'any 1978, abans de la Constitució, el castellà era l'única llengua oficial d'Espanya per raons històriques conegudes i la Constitució no en va variar l'estatus. Es va limitar a acceptar que aquest paper fos compartit per altres llengües, de manera territorialment limitada, si el mateix Estat ho declarava per mitjà d'estatuts d'autonomia que havien de determinar l'abast d'aquesta oficialitat.¹⁰³

¹⁰¹ FOSSAS ESPADALER, Enric, *Comentario al artículo 3, a Comenatarios a la Constitución española: XXX aniversario*. Dirigits per Casas Baamonde, María Emilia i Rodríguez-Piñero i Bravo-Ferrer, Miguel. Las Rozas. Fundación Wolters Kluwer, 2008. Pàgs. 66 i 67; PAUNER CHULVI, Cristina, *La materia lingüística en los estatutos de autonomía. El deber de conocimiento en relación con la lengua propia*, a *Estudios sobre la Constitución española. Homenaje al profesor Jordi Solé Tura*. Madrid. Cortes generales i altres. 2008. Pàg. 1743. VERNET, Jaume (Coordinador), *Dret lingüístic*. Tarragona. Cossetània edicions. 2003. Pàgs. 90-91.

¹⁰² PUIG SALELLAS, Josep M. *Llengua i dominació política. A Doble oficialitat i llengua pròpia: Dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires. Marcial Pons. 2009. Pàg. 342.

¹⁰³ Sobre el sistema constitucional i en relació amb l'oficialitat de les llengües, vegeu, també, *Lenguas y Constitución*. Monogràfic de *Teoría y realidad constitucional*, núm. 2. 2n semestre de 1998. Madrid. UNED/Editorial centro de Estudios Ramon Areces. 1998; ABAD LICERAS, José M. i CARMONA CUENCA, Encarnación. *Leyes de normalización y política lingüística*. Madrid. Universidad europea-CEES Ediciones. 1999 (sèrie «recopilación legal», número 2); MILLIAN I MASSANA, Antoni. Ordenament lingüístic. A *Comentarios sobre l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. Barcelona, Institut d'Estudis Autònoms, 1988. Pàgs. 169 a 181. PLA I BOIX, Anna M. *El règim jurídic de les llengües a l'Administració de justícia*. Barcelona, Institut d'estudis autonòmics, 2005. Col·lecció IEA 41; PUIG SALELLAS, Josep M. *Doble oficialitat i llengua pròpia: Dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires. Marcial Pons. 2009; VERNET, Jaume i PUNSET, Ramon. *Lenguas y Constitución*. Madrid, Iustel, 2007.

S'estableix, doncs, un sistema polièdric, amb una única regulació per al castellà, oficial a tot el territori de l'Estat sense que això li doni cap altra prerrogativa; i diverses regulacions per a les altres llengües, que han de contenir els estatuts d'autonomia, lleis estatals, que n'establiran l'abast territorial, tot plegat amb el benentès que la Constitució proclama com a principi general bàsic de l'Ordenament jurídic espanyol el respecte al pluralisme lingüístic a l'apartat 3 del mateix article i el respecte a la diversitat territorial a l'article 2.

L'article 3 de la Constitució és aparentment senzill. Però cada un dels punts ens obre algun interrogant.

El punt 1 ens planteja, a efectes dialèctics, la qüestió de la legitimitat d'establir l'oficialitat del castellà sobre tot el territori de l'Estat, de manera que la llengua de la comunitat lingüística més nombrosa s'imposa com a oficial als territoris en què històricament se'n parlen d'altres.

Tot i que eren possibles altres models de plurilingüisme delimitat, com els vigents a Bèlgica, Suïssa i la major part del territori de Finlàndia, la realitat política i social de l'Espanya de 1978 no els hauria acceptat, i, en conseqüència, la Constitució imposa la llengua castellana com a oficial més enllà del domini lingüístic d'aquesta llengua i consagra, amb instruments democràtics, una pràctica que, pel que fa als territoris de llengua catalana,¹⁰⁴ neix del «derecho de conquista» cosa que garanteix la conservació de *l'statu quo* que el castellà tenia abans de la Constitució.

No hi entrem. S'admet socialment però cal tenir-ho en compte per valorar adequadament què diu la Constitució i com cal interpretar-la al cap de trenta anys de vigència. Aquest punt 1 planteja, d'altra banda, quatre qüestions:

- a. Què hem d'entendre per llengua oficial?
- b. Què hem d'entendre per Estat?
- c. Què vol dir-nos quan, en el segon incís, ens diu que tots els espanyols tenen el deure de conèixer el castellà?
- d. Què vol dir «conèixer»? Prefigura un nivell determinat de competència?

El punt 2 anuncia, com deia Puig Salellas, l'oficialitat de les altres llengües amb unes limitacions concretes, prefixades, sense que en principi sigui legítim establir-ne d'altres:

- a. ho seran també, és a dir, amb el castellà;
- b. ho seran a les respectives comunitats autònomes, és a dir, en uns territoris històrics concrets i, en principi, no ho seran mai a les de fora del domini lingüístic de la llengua de què es tracta;

¹⁰⁴ No és així en el cas dels de llengua gallega, basca ni en el cas del bable.

- c. ho seran d'acord amb els estatuts d'autonomia, és a dir, només si la comunitat accedeix a l'autonomia i l'estatut la hi declara.¹⁰⁵

Aquest punt 2 usa un imperatiu clar «seran també oficials» cosa que ens planteja quatre qüestions:

- a. Vulnera la Constitució un estatut que, com l'aragonès, incompleix l'imperatiu «seran» i no reconeix l'oficialitat d'una llengua parlada al territori de la comunitat autònoma?¹⁰⁶
- b. Vulnera la Constitució un estatut que incompleix el «també» i declara l'oficialitat de la llengua territorial en un grau diferent del que ho és el castellà?
- c. Vulnera la Constitució un estatut d'una comunitat autònoma on en el moment d'entrar en vigor la Constitució no es parlava cap altra llengua que el castellà, si declara oficial, a més, una altra llengua espanyola?¹⁰⁷
- d. Vulnera la Constitució l'estatut d'una comunitat autònoma que declara oficial, juntament amb el castellà, una llengua no espanyola, com si Andalusia declarés l'oficialitat de l'àrab o Extremadura la del portuguès?

Pel que fa al *punt 3* la doctrina n'ha discutit el significat. Per a uns és una norma escombria, que garanteix la protecció de les llengües que no es declarin oficials i dóna cobertura als mandats dels estatuts d'Astúries, Aragó, i Castella i Lleó. A parer meu, no només és un mandat als poders públics, i també als particulars titulars de mitjans de comunicació, per exemple, sinó també, i principalment, és una norma hermenèutica bàsica, que inspira tot l'Ordenament jurídic com a principi general del Dret, que comportarà que, en cas de dubte, les normes jurídiques s'hagin d'interpretar en el sentit més favorable a les llengües territorials.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Aquesta qüestió no ha tingut cap transcendència atesa la generalització del procés autònom. El podria haver tingut si, per exemple, les Illes Balears o Galícia no haguessin accedit a l'autonomia. De fet tots els constituents tenien clar que els territoris amb llengües territorials accedirien a l'autonomia, cosa que no era evident, en principi, per a Madrid, Castella, la Rioja o Extremadura.

¹⁰⁶ La Constitució no esmenta les llengües a què es refereix. A la pràctica hi ha comunitats autònomes on es parlen llengües diferents del castellà i els estatuts respectius no les han declarades oficials. Era el cas de l'aranès a l'Estatut de 1979, tot i que el 1990 el Parlament de Catalunya va dotar-lo d'un règim equivalent al del català al territori de la Vall d'Aran. També és el cas de l'Estatut aragonès, que encara avui no reconeix l'oficialitat del català a l'extensa franja on hi és llengua pròpia, o de l'Estatut de Castella, pel que fa a les comarques on es parla gallec. D'altra banda, sembla clar que els Estatuts d'Autonomia poden establir l'oficialitat de les llengües respectives sobre tot el seu territori o només sobre una part del territori. És el cas de Navarra en relació amb l'èuscara, o de València en relació a les comarques no catalanoparlants.

¹⁰⁷ Per exemple: pot l'Estatut d'autonomia de Múrcia declarar l'oficialitat de la llengua catalana? I el d'Aragó, pot declarar la del català a tot el territori aragonès o s'ha de limitar a declarar-la a l'àmbit territorial on es parlava el 1978?

¹⁰⁸ És, doncs, un principi general bàsic com ho és el del funcionament democràtic de les institucions o els que es deriven dels drets fonamentals de les persones que reconeix la mateixa Constitució.

Finalment cal subratllar que la Constitució, a diferència del que fan altres constitucions d'estats plurilingües, no tracta la qüestió de l'oficialitat lingüística a les institucions comunes. Dit d'altra manera, no té cap previsió sobre la necessitat de publicació de les normes en totes les llengües oficials o l'ús de les llengües oficials al Parlament, el Tribunal Suprem o el Tribunal Constitucional, per posar uns exemples. En aquest sentit, el model constitucional és incomplet, però és obert. Res no impedeix que el castellà sigui l'única llengua oficial a la capital però pugui compartir oficialitat als debats i al funcionament dels principals òrgans constitucionals, com succeeix a la majoria dels països plurilingües. La imposició del castellà com a única llengua d'expressió al Congrés dels Diputats i al Senat, comporta una imposició als diputats i senadors que no s'ajusta als estàndards democràtics mínims i, en aquest sentit, és urgent una modificació dels reglaments d'ambdues cambres.¹⁰⁹ La publicació de versions en català o de la versió en gallec del BOE, en canvi, és un exemple d'ús de les llengües oficials territorials en una instància central de l'Estat.¹¹⁰

Per donar resposta només a algunes d'aquestes qüestions interessa reflexionar sobre les que tenen a veure amb el concepte d'oficialitat lingüística.

VI.2. *El concepte i les conseqüències de l'oficialitat lingüística*

La doctrina científica, d'acord amb el Tribunal Constitucional, coincideix generalment a admetre que la Constitució no defineix què és l'oficialitat. S'admet de manera general com a bona la definició que en van fer les SSTC 82/1986, de 26 de juny, FJ 2 i 46/1991, de 28 de febrer, FJ2) segons la qual «[...] és oficial una llengua, independentment de la seva realitat i pes com a fenomen social, quan és reconeguda pels poders públics com a mitjà normal de comunicació en i entre ells i en llur relació amb els subjectes privats, amb plena validesa i efectes jurídics, sense perjudici que en àmbits específics, com el processal, i amb efectes concrets, com és el d'evitar la indefensió, les Lleis i els tractats internacionals permetin també l'ús de llengües no oficials per part dels qui desconeguin les oficials».

¹⁰⁹ Més enllà de les fórmules grotesques que s'han establert al Senat o s'han proposat al Congrés, un tractament democràtic del pluralisme lingüístic d'Espanya per a les cambres legislatives que tingués en compte, però, el fet que el castellà és oficial a tot el territori, hauria de passar, com a mínim, per la llibertat d'expressió en català, eusquera o gallec per part de diputats i senadors, amb traducció, simultània en expressions orals, d'aquestes llengües al castellà, però sense necessitat de traducció simultània de l'expressió en castellà cap al català, l'eusquera o el gallec, cosa que comportaria l'edició parcialment a doble columna dels diaris de sessions i dels butlletins oficials. La situació actual de monolingüisme castellà imposat per la majoria i acceptat mesellament per la minoria fa impossible parlar de respecte i protecció cap a la diversitat lingüística d'Espanya i impedeix que aquesta es reflecteixi a nivell simbòlic en el conjunt de l'Estat.

¹¹⁰ L'edició de versions oficials catalanes de les normes de caràcter general fou pactada pels governs de Catalunya i Espanya formalitzat en el RD 489/1997, de 14 d'abril, sobre la publicació de les Lleis en les llengües «cooficials» de les comunitats autònomes i el conveni fet públic per o Ordre de 21 d'abril de 1998.

A parer meu, aquest concepte, que ha fet tanta fortuna, només pren en consideració alguns dels aspectes que deriven de l'oficialitat d'una llengua i ho fa des de la perspectiva dels poders públics; gairebé podríem dir que assenyalant prerogatives dels poders públics. Hi veiem, en efecte, una garantia per a ells: qualsevol comunicació feta en llengua oficial, dins de l'administració, entre les administracions i amb els ciutadans, produirà efectes jurídics, sense que es pugui oposar a les administracions el desconeixement de la llengua. Això equival a una presumpció legal de coneixement de la llengua oficial per part del funcionariat i de la ciutadania, independentment de la realitat sociolingüística. ¿Com es pot establir, sinó, la plena validesa i eficàcia d'unes comunicacions a l'interior de l'administració, entre administracions i amb la ciutadania si no és sobre la base de presumir que qui les rep les entén?

En canvi la definició no extreu conseqüències de la declaració de l'oficialitat en relació amb:

- a. els deures que assumeixen els poders públics respecte de la ciutadania,
- b. els que s'imposen a aquesta en benefici de la comunitat.

L'oficialitat comporta per als poders públics el deure de:

- a. garantir l'ensenyament de la llengua oficial a tota la població precisament perquè aquella presumpció legal no sigui una entelèquia, cosa que va reconèixer la STC 88/1983, de 27 d'octubre, FJ 3. Aquesta obligació no té res a veure amb la llengua vehicular de l'ensenyament i l'aprenentatge, que pot establir-se en la llengua pròpia del territori sense que un règim d'oficialitat múltiple impliqui, per ell mateix, un dret dels pares a triar la llengua de l'ensenyament, tal com ha declarat el TC en les STC 195/1989, de 27 de novembre, 19/1990, de 12 de febrer i 337/1994, de 23 de desembre, llengua que pot determinar la comunitat autònoma corresponent d'acord amb la seva pròpia política lingüística i educativa.¹¹¹
- b. garantir el funcionament de l'administració i dels serveis públics en llengua oficial, cosa que comporta que la documentació que generen i les comunicacions internes i externes, s'han de fer en una llengua oficial i que s'exclouen les que no ho són. Això és així perquè estan al servei del públic, es presumeix que el públic pot emprar la llengua oficial i s'o-

¹¹¹ MILIAN I MASSANA, Antoni, *Drets lingüístics i dret fonamenta a l'educació. Un estudi comparat: Itàlia, Bèlgica, Suïssa, el Canadà i Espanya*. Barcelona. Institut d'Estudis Autònomic, 1992. Col·lecció IEA 18. *La llengua de ensenyanza en la legislació de Catalunya*. Barcelona, Institut d'estudis Autònomic, 1994. Col·lecció IEA 21. PUIG SALELLAS, Josep M. *La llengua de l'ensenyament. Comentari a la Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre. A Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*. A cura d'Ester Franquesa i Lluís Jou. Madrid/Barcelona/Buenos Aires, Marcial Pons. 2009.

bliga al públic a presentar els seus escrits i comunicacions en llengua oficial.¹¹²

- En relació amb els ciutadans, la declaració d'oficialitat de la llengua comporta:
- a. el dret d'usar-la en totes les situacions, públiques i privades i
 - b. el deure correlatiu de conèixer-la, que s'estableix en garantia dels drets dels altres ciutadans residents al territori oficial,¹¹³ i també, com a lligam de pertinença a l'Estat que la declara.
 - c. el deure de comunicar-se amb els poders públics en llengua oficial, llevat de supòsits específics.
 - d. per a determinades persones, l'obligació d'usar la llengua oficial en situacions de dependència administrativa, de prestació de serveis o d'oferta de productes, deure que no cal confondre amb els que els poders públics poden imposar a les empreses i altres agents públics, en el marc de polítiques lingüístiques de suport social a la llengua pròpia.

VI.3. *El deure de coneixement de la llengua oficial*

El deure de coneixement de la llengua oficial és una conseqüència de la declaració d'oficialitat. Es projecta sobre les relacions verticals que diu Bruno DE WITTE entre el poder públic i la ciutadania, en el sentit que cap ciutadà ni resident podrà al·legar que no comprèn l'idioma oficial quan l'administració li adrexi alguna comunicació oral o escrita. Però també es projecta sobre les relacions privades d'ús extern, les que mantenen els ciutadans amb altres ciutadans.

Aquest deure es desprèn, a Espanya, del segon incís de l'apartat primer de l'article 3 de la Constitució quan diu, respecte del castellà que *Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la*.

La interpretació d'aquest incís ha estat discutida segons l'orientació ideològica, i la llengua familiar, dels intèrprets. Per posar-la al seu lloc hem de subratllar-hi una doble imprecisió.

- a. D'una banda, s'adreça als ciutadans espanyols, de manera que en són subjectes individus amb absoluta impossibilitat natural de donar-hi compliment: els infants de menys de dos anys, algunes persones amb dismi-

¹¹² Conseqüència d'aquest deure dels poders públics és la necessitat que el funcionariat acreditat el coneixement de l'idioma oficial o dels idiomes oficials. Ordinàriament aquesta acreditació resulta dels títols i certificats expedits per a superar els nivells del sistema educatiu general.

¹¹³ Això comporta, correlativament, que es pot exigir un determinat coneixement de la llengua oficial a tots els residents, nacionals o no, en supòsits concrets sempre que siguin d'aplicació general. Mostres concretes d'aquest deure són que ningú —nacional o no— no pot obtenir els certificats d'estudis que lliuren les administracions espanyoles si no supera les matèries de llengua oficial; que per a exercir càrrecs i funcions públiques caldrà tenir-ne coneixement o que per a obtenir la nacionalitat de manera derivada calgui acreditar, també, un determinat domini de la llengua.

nució física o psíquica, els fills d'espanyols nascuts a l'estranger que mai no l'han après...

- b. De l'altra, exclou d'aquest deure els qui no tenen la nacionalitat espanyola però resideixen al país, encara que faci més de trenta anys que hi viuen.

I un es pregunta, llavors:

- Poden els alemanys o els anglesos propietaris d'immobles situats en territori espanyol al·legar indefensió o desconeixement de la llengua oficial quan reben les actes o la comptabilitat de la comunitat de propietaris i demanar-ne traducció a costa de la comunitat? I els navarresos amb apartaments a la platja de Calafell, poden exigir-les en castellà?
- Poden els ciutadans paquistanesos o senegalesos residents en territori espanyol al·legar desconeixement de la llengua oficial en els contractes de subministrament d'aigua o de gas, per exemple, i exigir-ne una traducció a la seva llengua familiar o demanar-ne la nul·litat per manca de consentiment?
- Poden els turistes russos o japonesos que ens visiten reclamar alguna indemnització pel fet de no comprendre els avisos o senyals redactats només en llengua oficial però no en la seva?
- Poden els socis americans o italians d'una companyia espanyola exigir que les juntes generals es desenvolupin en anglès o en italià o demanar a càrrec de la societat traducció simultània i aportació en anglès o en italià de la documentació que serveix de base a les juntes? I els socis no catalans d'una societat catalana, poden exigir-les en castellà?

Cap d'aquestes situacions no té res a veure amb una comunicació entre un poder públic i un subjecte privat, sinó que constitueix una relació d'ús extern, social, entre subjectes privats, que, pel fet d'afectar els interessos d'altres persones privades exigeix, simplement per seguretat jurídica, una solució clara.

Una interpretació mecànica, no gramatical, de l'article 3.1 de la Constitució exonera del coneixement del castellà, en definitiva de la llengua oficial, a tots els estrangers residents o transeünts a Espanya i els permet al·legar-ne el desconeixement en totes les situacions que he plantejat. La mateixa interpretació mecànica tendeix a considerar que aquest deure de coneixement del castellà s'estableix d'ell *per se*, amb independència de la seva condició de llengua oficial, i que no s'estableix respecte de les altres llengües oficials.

Aquestes interpretacions no es poden admetre. La connexió entre les dues frases del punt primer de l'article 3 de la Constitució evidencia la subordinació de la segona a la primera. No hi ha una sola frase, sinó dues, separades per un punt i seguit i unides en un sol incís. El deure de conèixer el castellà no pot derivar de

cap atribut natural o diví que tingui aquesta llengua, sinó d'un simple acte de sobirania, és a dir, de la declaració o constatació d'oficialitat que es fa a la frase precedent.

A parer meu, l'establiment d'aquest deure de coneixement és una conseqüència lògica de la declaració d'oficialitat. Però, què és aquest deure de coneixement? En què consisteix?

Una part de la doctrina considera que no es tracta d'un veritable deure jurídic perquè no es preveu cap sanció per a preservar-lo ni hi ha mesures coercitives que en garanteixin el compliment. Una altra part de la doctrina, considera que aquest deure de coneixement és una presumpció *iuris tantum* de coneixement segons la qual qualsevol persona de nacionalitat espanyola coneix el castellà, tot i que la presumpció decau, per evitar la lesió de drets fonamentals, si es prova el desconeixement.

Entès aquest deure com a presumpció de coneixement derivat de l'oficialitat, els efectes d'aquesta van més enllà de les relacions públiques, de verticalitat. Com a presumpció *iuris tantum* que tothom coneix la llengua oficial, aquell deure no és altra cosa que una exigència de seguretat jurídica imprescindible per al bon funcionament de l'activitat social, econòmica i jurídica en un territori determinat i per tant afecta també les relacions horitzontals, entre ciutadans. Dit d'altra manera, tothom té dret a presumir que si usa la llengua oficial al territori en les relacions que poden tenir alguna eficàcia jurídica, tant si ho fa amb els poders públics com amb les persones privades, ningú no podrà desvirtuar aquell ús de la llengua oficial al·legant-ne desconeixement, i això sense perjudici dels supòsits d'indefensió que cal relacionar estrictament amb el dret fonamental a no ser detingut sense rebre informació del fet de què se l'acusa en una llengua que comprengui o en els altres supòsits establerts per la Llei, que caldrà interpretar d'una manera més aviat restrictiva.

Així doncs, llevat de pacte exprés i particular previ entre persones concretes que estableixi la comunicació en una llengua determinada, un requeriment de pagament, una convocatòria a una junta de copropietaris d'un immoble o a la junta general de socis d'una companyia, un contracte de compravenda o de treball o la presentació dels comptes anuals d'una societat en llengua oficial dins del territori on ho és, no pot ser desvirtuat pel fet que el subjecte a qui s'adreça no l'entengui, o no l'entengui de manera suficient, o al·legui que no l'entén.

La presumpció de coneixement de la llengua oficial funciona de la mateixa manera que ho fa la presumpció de coneixement de les lleis pel simple fet de la publicació al *Diari Oficial*. Si no és possible al·legar el desconeixement de les lleis per molt que la gran majoria dels ciutadans no les coneguin, tampoc no podem al·legar desconeixement de l'idioma oficial. De la mateixa manera que l'establiment de la moneda oficial comporta un efecte alliberador dels pagaments que s'hi fan respecte de tota mena d'obligacions pecuniàries que no pot ser desvirtuat, l'es-

tabliment de l'oficialitat de la llengua comporta un efecte «comunicador» que tampoc no pot ser desvirtuat per ignorància, llevat dels supòsits lògics de respecte als drets fonamentals. La presumpció de coneixement que deriva de l'oficialitat d'una llengua funciona, també, d'una manera semblant a la presumpció de coneixement que alguns països estableixen en relació amb el contingut de determinats registres públics. Així, si es presumeix que el contingut dels registres és conegut per tothom, també es presumeix que la llengua oficial és coneguda per tothom. Una cosa similar succeeix amb la determinació de l'hora oficial, establerta per cada estat amb independència de l'hora solar o de la que correspondria per fus horari, ja que ningú no pot per exemple, arribar a treballar a les tres de la tarda al·legant que hi arriba a les nou dels Estats Units ni pretendre el còmput final d'un termini sobre la base de l'hora d'Alaska.

I portats a aquest punt, la presumpció ha de tenir necessàriament un doble abast, semblant als efectes de les normes jurídiques. Un, d'eficàcia territorial i un altre d'eficàcia personal.

- a. L'efecte territorial és fort, es fonamenta en la sobirania sobre el territori i comporta que caldrà dotar d'eficàcia tota mena de relacions jurídiques, oficials o no, que s'estableixin en la llengua oficial dins del territori en què ho és; i això amb independència de la nacionalitat, el veïnatge o la residència de les persones implicades, tot sobre la base de l'establiment d'una presumpció *iuris tantum* de coneixement general. Com a conseqüència, ningú no pot al·legar vàlidament que desconeix la llengua oficial, cap resident al territori pot ser eximit d'acreditar-ne el coneixement a l'hora d'obtenir la titulació d'estudis que expedeixen les autoritats públiques i se'n pot exigir l'acreditació per a accedir a determinats llocs de treball de les administracions públiques o per prestar determinades activitats de servei o d'atenció al públic.
- b. L'efecte personal és més limitat, menys universal per dir-ho així, i es fonamenta a) en la relació de dependència entre els poders públics i els seus servidors, als quals se'ls pot exigir de manera individualitzada el nivell de coneixement adequat a les funcions que tenen encomanades, i b) en la identificació entre ciutadà i estat, que comporta que es presumeix que una persona de la nacionalitat de l'estat que ha declarat oficial una llengua concreta la coneix fins i tot fora del territori on és oficial. Això justifica que «*a priori*» sigui possible usar com a intèrpret d'urdú un ciutadà paquistanès o com a intèrpret de danès una persona d'aquesta nacionalitat si coneixen la llengua del territori.

En estats lingüísticament homogenis on és oficial la llengua de la comunitat lingüística que s'hi integra, ningú no gosaria de discutir aquest principi de coneixement. Per això llurs constitucions no es preocupen de fer-hi cap referència. Els

seus nacionals aprenen la llengua naturalment, de pares a fills, a casa, a l'escola, a la societat per mitjà de les relacions interpersonals i externes de tota mena i dels mitjans de comunicació. En estats lingüísticament heterogenis però amb una sola llengua oficial, la situació de fet és més complicada, però des del punt de vista dogmàtic no comporta altra dificultat que la de la feblesa democràtica de l'estat. La dificultat es planteja en el moment en què en un mateix territori hi ha més d'una llengua que té la consideració d'oficial en un règim de multioficialitat, que actualment és el cas de Catalunya.

VI. 4. *La doble oficialitat*

Hem vist abans que el règim d'oficialitat múltiple és freqüent a molts països. La Constitució espanyola de 1978 prefigura situacions de doble oficialitat entre el castellà i d'altres llengües a l'article 3.2 sense esmentar ni les llengües ni els territoris. A l'empara d'aquesta norma els estatuts d'autonomia de Catalunya (article 6), València (article 6), les Illes Balears (article 4), Galícia (article 5), País Basc (article 6) i la Llei de Reintegració i millora del règim foral de Navarra (article 9) per a les seves zones bascoparlants, han establert com a oficials, a més del castellà, el català, denominat valencià a l'estatut de València, el galleg i l'eusquera, respectivament. Actualment l'Estatut de Catalunya (article 6.5) també atorga a la llengua occitana, denominada aranès a la Vall d'Aran, el tractament de llengua oficial, de manera que en aquell territori l'oficialitat és triple.

La declaració d'oficialitat de llengües espanyoles diferents del castellà comporta, necessàriament, les mateixes conseqüències, pròpies del règim de l'oficialitat que hem vist abans i entre d'altres, l'establiment del mateix deure de coneixement de la llengua territorial que la Constitució estableix per al castellà i això encara que l'estatut no ho hagi establert d'una manera expressa perquè, com he dit, a parer meu el deure de coneixement és implícit en la simple declaració d'oficialitat en el seu doble vessant territorial, que comporta la presumpció que es coneix i la impossibilitat d'al·legar-ne desconeixement, i personal, que comporta l'obligació d'acreditar-ne el coneixement per a obtenir els certificats d'ensenyament obligatori i per a exercir càrrecs públics.

Puig Salellas va dedicar els seus esforços a establir uns principis bàsics de la doble oficialitat que podem resumir en els següents:

1. *Territorialitat*: la llengua territorial és oficial només en el territori de la comunitat autònoma però ho és indivisiblement a tot el territori. És oficial, per tant, també a les oficines i serveis de l'Estat, de la Justícia i d'organismes internacionals o d'Estats estrangers radicats al territori autònom.
2. *Igualtat*: la llengua territorial gaudeix del mateix rang que el castellà, sense cap subordinació ni diferència.

3. *Autonomia*: el castellà i la llengua territorial són oficials amb plena autonomia entre les dues sense que es puguin exigir textos dobles.
4. *Lliure elecció*: el ciutadà té el dret d'elecció de la llengua oficial sense que mai ni enlloc se li pugui exigir una traducció.
5. *Disponibilitat*: l'administració, i per extensió els serveis públics i els establiments oberts al públic, ha d'estar disponible per atendre l'elecció lingüística del ciutadà, i això tant pel que fa a l'atenció directa com pel que fa al procediment administratiu. La disponibilitat administrativa comporta la necessitat d'acreditació de coneixement de les dues llengües oficials per part dels servidors públics, dels funcionaris. I quan es tracta de funcionariat de cossos únics estatals, com són els jutges i magistrats, els fiscals, els notaris, els registradors, els catedràtics d'universitat o els advocats de l'Estat és imprescindible la territorialització dels processos de selecció.

Aquests principis parteixen de la base que dins del territori on s'estableix la doble oficialitat, les dues llengües són idènticament oficials, cosa que ha plantejat, entre d'altres, la qüestió del deure de coneixement de la llengua territorial, sovint per a negar-lo, introduint un desequilibri material entre oficialitats quan la Constitució no estableix altre desequilibri que el territorial.

Efectivament, el Tribunal Constitucional espanyol, a la STC 82/1986, de 26 de juny, va considerar que el deure de coneixement era aplicable al castellà com a plus d'aquest sobre les altres llengües, no com un efecte de l'oficialitat, amb l'argument que la Constitució només l'estableix per a aquesta llengua i no per a les altres. A la STC 84/1986, del mateix dia, va considerar inconstitucional una llei autonòmica, gallega en aquest cas, que establia que *el gallec és la llengua pròpia de Galícia. Tots els gallecs tenen el deure de conèixer-lo i el dret d'usar-lo*. Segons el Tribunal Constitucional, «...l'article 3.1 de la Constitució estableix un deure general de coneixement del castellà com a llengua oficial de l'Estat; deure que resulta concordant amb d'altres disposicions constitucionals (que el Tribunal no cita) que reconeixen l'existència d'un idioma comú a tots els espanyols (terme, aquest, no emprat a la Constitució) el coneixement del qual es pot presumir en qualsevol cas, independentment de factors de residència i veïnatge. Nogensmenys, no passa el mateix amb les altres llengües espanyoles cooficials (un altre terme que el Constitucional inventa) en els àmbits de les respectives comunitats autònomes, doncs l'article citat no estableix per a elles aquest deure, sense que això es pugui considerar discriminatori en no donar-se respecte de les llengües "cooficials" els supòsits abans esmentats que serveixen de fonament a l'obligatorietat de coneixement del castellà.» (STC 84/1986, FJ 2). En altres sentències el Tribunal Constitucional qüestiona que la disponibilitat lingüística de les administracions de l'Estat i de la de la Justícia comporti un deure de coneixement de la llengua al-

tra que la castellana per part de tots els funcionaris destinats al territori corresponent.

Puig Salellas va combatre sempre, amb constància i arguments, aquesta interpretació, però una gran part de la doctrina constitucionalista l'ha acceptada, per regla general d'una manera dòcil, donant per fet que el plantejament d'una sola sentència que ja té més de vint anys i que no ha estat íntegrament reiterada, és inamovible i inalterable. No puc estar d'acord ni amb la interpretació del TC ni amb la de la doctrina que s'hi plega sense discussió.

La interpretació del Constitucional és esbiaixada, filla de les circumstàncies del seu temps¹¹⁴ i avui ha quedat desfasada i es pot rebatre, entre d'altres, amb els arguments següents:

1. El mateix Constitucional sembla donar arguments a un canvi de criteri:
 - a. a la STC 74/1989, de 21 d'abril, FJ 3, quan admet que els estatuts d'autonomia poden determinar l'abast de l'oficialitat de les llengües respectives. En principi l'abast que els estatuts poden atribuir a l'oficialitat és el territorial. Així, la Llei de Reintegració i millora del règim foral de Navarra (article 9) fixa l'oficialitat de l'eusquera només per a les seves zones bascoparlants i l'Estatut valencià, en canvi, estén l'oficialitat a tot el territori fins i tot a les comarques interiors castellanoparlants. El Constitucional admet que la determinació de l'abast de l'oficialitat també és material. Així, a efectes dialèctics, podem arribar a la conclusió que l'any 1986 el «deure de coneixement» només era aplicable al castellà i no a les altres llengües territorials perquè els estatuts respectius no l'havien establert. Des de 2006, atès que l'article 6.2 de l'Estatut de Catalunya vigent estableix el mateix deure de coneixement en relació a la llengua catalana a Catalunya, el primitiu posicionament de 1986 ha decaïgut.
 - b. a les STC 46/1991, de 28 de febrer, que va admetre l'exigència d'acreditació del coneixement de la llengua pròpia com a requisit per a l'accés a la funció pública catalana, i 337/1994, de 23 de desembre, que va considerar ajustada a la Constitució no només que l'ensenyament es fes en català sinó també que en acabar els estudis bàsics tots els infants estiguessin obligats a haver superat l'assignatura de català (FJ. 13). El TC admet, doncs, per a casos concrets d'un enorme abast social i clarament generalitzables, el deure no només de conèixer, sinó fins i tot d'acreditar el coneixement oral i escrit del català en uns termes que, a la llarga, comporten el deure universal de conèixer-lo.

¹¹⁴ Entre d'altres, la poca vigència temporal de la Constitució i dels estatuts, l'ombra de l'encara recent cop d'estat de 1981 i la reacció de les lleis d'harmonització, la jurisprudència del Tribunal Suprem, que el Constitucional va anar corregint, contrària a admetre que el coneixement de les llengües territorials fos ni tan sols un mèrit a l'hora de proveir places de funcionari per a les administracions locals o autonòmiques i la realitat sociolingüística dels anys vuitanta.

2. Sistemàticament, el 1978 la Constitució només constatava l'oficialitat del castellà i no es podia referir a d'altres llengües, que només serien oficials si els estatuts d'autonomia les hi declaraven. La delegació en els estatuts és total i sense límits. Si s'hagués volgut limitar el deure de coneixement al castellà la Constitució ho hauria dit perquè una cosa és establir el deure de coneixement del castellà, llengua oficial, i l'altra prohibir l'exigència del mateix deure respecte de les altres llengües oficials.

3. Igualment, el fet que la primera generació dels estatuts d'autonomia del País Basc, Catalunya, Galícia, València, les Illes Balears i Navarra aprovats entre 1979 i 1983 no haguessin establert el deure de coneixement de les llengües territorials, no és equivalent a la prohibició d'establir aquest deure, perquè tot el que la llei no prohibeix és permès. Tots els estatuts, lleis orgàniques espanyoles i no autonòmiques, reconeixien l'oficialitat del català, l'eusquera i el gallec en un pla d'igualtat amb el castellà, igualtat de la que deriva el mateix deure de coneixement, tot plegat sense perjudici de la prevalença jurídica de la llengua pròpia i de l'obligatorietat d'establir polítiques de normalització en favor seu.

4. El principi general de respecte i protecció del plurilingüisme que conté l'apartat 3 de l'article 3, en cas de dubte hauria de fer decantar la balança en favor de la tesis més favorable a la llengua diferent de la castellana.

VI.5. *La llengua pròpia i la política de suport*

Sense perjudici de la igualtat i autonomia de les dues llengües oficials, la llengua territorial, pel fet de ser llengua pròpia i declarada com a tal, té unes prerrogatives determinades des del punt de vista territorial, sobre la toponímia i la senyalització, i des del punt de vista institucional, que comporta que ha de ser la llengua normalment emprada per les administracions pròpies i els serveis que ofereixen, entre d'altres l'ensenyament, el transport i la sanitat i els serveis socials.

El mateix Puig Salellas va configurar, juntament amb els principis de la doble oficialitat a què m'he referit, altres dos principis fonamentals del dret lingüístic català en el marc de la Constitució de 1978. Són els de¹¹⁵

1. *Propietat*: la llengua territorial ha de ser usada per les administracions territorials pròpies de la comunitat autònoma, però sense limitar el dret d'elecció del ciutadà. Aquesta obligació d'ús per part de les administracions

¹¹⁵ JOU I MIRABENT, Lluís, *Els principis de llengua pròpia i llengües oficials en l'articulat de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística*; MIRABELL I ABANCÓ, Antoni, *La Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística: el nou desplegament de l'article 3 de l'estatut d'autonomia de Catalunya i els conceptes de llengua pròpia i oficial*; PUIG SALELLAS, Josep M. *Els grans conceptes de la doble oficialitat en la Llei 1/1998, de política lingüística*. A *Revista de Llengua i Dret*, número 29. Juliol 1998.

pròpies s'estén als serveis públics prestats per l'administració directament o a través de concessionaris, entre d'altres, l'ensenyament, els serveis sanitaris i socials o els transports. La doble oficialitat no comporta la necessitat del cartell doble, perquè pressuposa que tothom coneix les dues llengües oficials. Tampoc no comporta, és clar, el dret a tenir un sistema educatiu o sanitari en cada una de les llengües.

2. *Normalització*: del fet que la llengua pròpia tingui, a tots els territoris amb doble oficialitat, una situació de desavantatge respecte del castellà que la releguen a una posició socialment secundària, i també del fet que la llengua pròpia identifiqui el país, se'n desprenen una obligació dels poders públics d'establir polítiques de reequilibri favorables a la llengua pròpia que mai no poden alterar, però, els efectes bàsics de l'oficialitat.

VI.6. *L'Estatut d'autonomia*

L'Estatut de 2006, parteix de la mateixa base que el precedent de 1979: el català és la llengua pròpia de Catalunya; el català i el castellà són llengües oficials (també l'aranès), la Generalitat està obligada a dur a terme una política de normalització del català. Però l'Estatut de 2006 és més extens i baixa a la concreció en molts aspectes, assumint el desplegament del de 1979 que n'havien fet, primer, la Llei 7/1983, de 18 d'abril, de Normalització lingüística a Catalunya, i després i sobretot la Llei 1/1998, de 7 de gener, de Política lingüística i el desplegament reglamentari que se'n va fer els primers anys de vigència.¹¹⁶

Pel que fa a l'oficialitat, l'article 6.2 fa explícit el que en l'Estatut de 1979 i la legislació que en deriva era implícit¹¹⁷ i disposa que *El català és la llengua oficial de Catalunya. També ho és el castellà, que és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les.*

Aquest deure genèric, inserit correctament en el punt que declara la doble oficialitat del català i del castellà, distingeix els dos aspectes de l'oficialitat: facultat a tothom, sense distinció de nacionalitat, veïnatge administratiu o residència a usar qualsevol de les dues llengües oficials, i estableix el deure de conèixer les dues només als ciutadans de Catalunya, això és, els espanyols amb veïnatge administratiu a Catalunya de manera semblant a la que la Constitució estableix per als ciutadans espanyols en relació amb el castellà.

¹¹⁶ Vegeu *Legislació lingüística de Catalunya. La Llei de política lingüística i altres normes lingüístiques anotades*. Anotada per Joan Ramon Solé Durany. 2a edició. Barcelona. Generalitat de Catalunya. 2007.

¹¹⁷ En aquest sentit, també, RIDAO, Joan. *Curs de Dret Públic de Catalunya. Comentari a l'Estatut*. Barcelona. Ariel/Escola d'Administració Pública de Catalunya. 2007. Pàgs. 139 i següents.

El capítol III del Títol I de l'Estatut¹¹⁸ extreu d'altres conseqüències concretes de l'oficialitat. Són:

1. Els actes jurídics fets en qualsevol de les dues llengües oficials tenen, pel que fa a la llengua, validesa i eficàcia plenes (art. 32). En referir-se als actes jurídics sense distinció de subjectes, estableix la presumpció de coneixement, sempre que els actes s'hagin celebrat o s'hagin d'executar a Catalunya.¹¹⁹
2. Els ciutadans tenen el dret d'opció lingüística. En relació amb les institucions, les organitzacions i les administracions públiques a Catalunya, totes les persones tenen dret a utilitzar la llengua oficial que elegeixin (art. 33.1.1). Aquest dret es pot exercir també davant de les institucions i de les organitzacions, compreses l'Administració de Justícia, la Fiscalia, el Notariat o els registres (art. 33.2).
3. Les institucions, les organitzacions i les administracions públiques queden sotmeses al principi de disponibilitat (art. 33.1.2). També hi queden, explícitament, les entitats, les empreses i els establiments oberts al públic a Catalunya (art. 34) de manera que l'opció lingüística del ciutadà queda garantida en tot cas, sense perjudici de les mesures de política lingüística favorables a la llengua pròpia que es poden establir.
4. L'ensenyament del català i el castellà ha de tenir una presència adequada en els plans d'estudis. Tots els alumnes tenen el dret i el deure de conèixer amb suficiència oral i escrita el català i el castellà en finalitzar l'ensenyament obligatori sigui quina sigui llur llengua habitual en incorporar-se a l'ensenyament (art. 35.2).
5. Els poders públics de Catalunya (Generalitat i administracions locals sense cap excepció), han d'establir les mesures necessàries per a facilitar l'exercici d'aquests drets i el compliment del deure de coneixement (art. 6.2).
6. Els ciutadans de Catalunya tenen el dret de relacionar-se per escrit en català (i en castellà) amb els òrgans constitucionals i amb els òrgans jurisdiccionals d'àmbit estatal d'acord amb el procediment establert per la legislació corresponent (article 33.5).

El mateix estatut, llei estatal, estableix algunes mesures per a facilitar l'exercici del dret d'opció i garantir la disponibilitat lingüística en relació amb deter-

¹¹⁸ L'Estatut regula com a drets lingüístics diversos efectes que deriven de la doble oficialitat, seguint els articles 3 i 4 de la Llei de política lingüística, però insereix algunes normes que no hi tenen res a veure, com és el dret a rebre l'ensenyament en català, que és una norma que deriva directament del caràcter de llengua pròpia. La connotació política va passar al davant, en aquest punt, de la solidesa tècnica.

¹¹⁹ O als altres territoris on el català és oficial.

minats funcionaris integrats en cossos únics estatals com són jutges i magistrats, fiscals, notaris i registradors inclosos els encarregats del Registre Civil. Tots ells han d'acreditar el coneixement adequat i suficient de les dues llengües oficials que els faci aptes per a complir les funcions pròpies de llur càrrec (articles 33.3, 102, 147.1 a). Igualment, l'Administració de l'Estat a Catalunya en conjunt ha d'acreditar (sic) que el personal al seu servei té un coneixement adequat i suficient de les llengües oficials (article 33.4). Aquests articles comporten, en conseqüència, una determinada territorialització dels processos de selecció. El nivell de català que s'exigeixi a aquests funcionaris s'haurà de determinar per una norma de caràcter general, sigui per modificació dels articles 13, 14 i 17 de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, sigui mitjançant una llei específica en la línia del que, per a secretaris i interventors municipals, va emprar el Decret 14/1994, de 8 de febrer, pel qual es regula l'exigència del coneixement del català als concursos per a la provisió de llocs de treball de Catalunya reservats a funcionaris amb habilitació de caràcter estatal.¹²⁰

Aquestes normes sobre el deure de coneixement de català, tant el genèric com el d'acreditació específica, han estat recorregudes davant del Tribunal Constitucional amb arguments ideològics que parteixen de la base de la superioritat de la llengua castellana sobre la catalana i donen per fet l'existència d'una «llengua comuna» espanyola. Pel que fa a l'argumentació jurídica, el recurs tracta l'estatut, llei orgànica de l'Estat, com si fos una llei del Parlament de Catalunya.

En concret, en relació amb el deure genèric de coneixement del català per a tots els ciutadans de Catalunya, s'al·lega la STC 84/1986, de 26 de juny, que va considerar inconstitucional la previsió que, en aquest sentit i per al galleg, feia la llei gallega 3/1983, de 15 de juny, de normalització lingüística. Caldrà admetre, però, que hi ha una diferència substancial entre la llei gallega 3/1983 i l'Estatut d'autonomia de Catalunya. És una diferència d'òrgan legislatiu, de rang normatiu i de procediment. La Llei declarada inconstitucional era una llei autonòmica. L'Estatut és una Llei orgànica de l'Estat i té el rang que la Constitució exigeix per a determinar l'abast de l'oficialitat. En conseqüència pot establir aquest deure. L'Estatut ha estat votat al Parlament català, per les Corts espanyoles i pel poble en referèndum, sempre per majories qualificades. Contra això no poden prevaler els arguments de 1986 fonamentats només en un pretès silenci constitucional.

¹²⁰ La normativa de desplegament de l'Estatut a què em refereixo, complementària a la Llei de política lingüística, podria establir exigències de grau divers segons es tractés de la primera destinació a Catalunya del funcionari en qüestió, per al qual el coneixement podria ser mèrit, i l'ulterior destinació a Catalunya, per al qual hauria de ser requisit. No sembla admissible, amb caràcter general, el sistema adoptat per al notaris en la Resolució JUS/319/2008, de 7 de febrer, (DOGC 5070 de 14 de febrer) i les altres posteriors, que permet substituir l'acreditació de coneixement per un compromís de contractar personal amb el nivell que correspon. Menys admissible és, encara, el sistema actual de mèrit sense requisit.

I a efectes dialèctics, fins i tot acceptant que amb l'Estatut de 1979 aquest deure no existia, cosa que com he dit no comparteixo, hi ha un altre argument favorable al text de l'Estatut de 2006, que és sociològic. Els estudis sociolingüístics sobre coneixement de català de la població resident a la província de Barcelona l'any 1975 indiquen que només sabia escriure català el 14%, parlar-lo el 53,1% i l'entenia el 74,3%. Segons el cens de 2001 referit a tot Catalunya el sap escriure el 49,8%, els sap parlar el 74,5% i l'entén el 94,5%. El 1980 tot just s'havia introduït el català al sistema educatiu i no hi havia mitjans de comunicació en català. Es pot arribar a entendre que el 1980 hi hagués el temor que l'obligatorietat de coneixement deixés gent fora de la llei i creés desigualtats perjudicials per persones de parla castellana que no havien pogut aprendre el català. Però el 2006 la situació ha variat radicalment: fa gairebé 30 anys que l'aprenentatge del català és una matèria de l'ensenyament obligatori i 20 que aquest ensenyament s'imparteix en català; les administracions catalanes i els serveis públics treballen i es comuniquen en català i Catalunya compta amb els mitjans que permeten ensenyar el català també a les persones nouvingudes.

D'altra banda, com he dit abans, aquest deure de coneixement del català té el mateix abast que el del castellà i que el de qualsevol llengua oficial: al territori de Catalunya ningú no pot al·legar que desconeix la llengua oficial i si realment la desconeix ha d'assumir-ne les conseqüències, i es presumeix que els ciutadans de Catalunya en tenen coneixement. I al territori de Catalunya ningú no pot ser eximit d'estudiar la llengua oficial a l'ensenyament i els funcionaris públics han d'acreditar, igualment, el coneixement de català propi per a l'exercici de les seves funcions, un nivell que ha de ser equivalent al nivell que acrediten de llengua castellana.

VII

UN ASSAIG DE DEFINICIÓ

Arribats a aquest punt és hora d'assajar una definició d'oficialitat lingüística, un concepte jurídic que, com hem vist, és de construcció recent però que ja té una sèrie d'efectes reconeguts universalment. Podem, doncs, construir una definició que tingui en compte les dels diccionaris de la llengua, els efectes jurídics que en deriven, el tractament que en fan les constitucions i alguns tractats internacionals, els textos i la jurisprudència constitucional espanyola i la nostra doctrina jurídica més especialitzada.

La dificultat principal de configuració del concepte rau, d'una banda, en la diversitat de plantejament entre l'oficialitat lingüística territorial, és a dir, en el territori o una part del territori d'un Estat, o l'oficialitat lingüística institucional, és a dir, en una organització o en una reunió, o en els òrgans centrals comuns d'un Estat; i de l'altra banda, en la diversitat de tractaments constitucionals de l'oficia-

litat lingüística, sobretot en situacions de multilingüisme, atès que sovint hi conflueixen plantejaments d'estricta oficialitat amb els de polítiques de suport o reptejament de les llengües pròpies o nacionals.

Si ens referim a l'oficialitat institucional, veurem que genera obligacions i drets per a l'organització i els seus membres o per als organitzadors i els participants de la reunió. Per als membres de l'organització i per als participants en una reunió el deure bàsic és conèixer la llengua oficial o, si n'hi ha més d'una, qualsevol de les llengües oficials i expressar-s'hi. La manca de coneixement comportarà per a l'individu l'assumpció de les conseqüències: no comprendrà què hi exposen els altres, no s'hi podrà comunicar, haurà d'assumir-ne a càrrec seu la traducció, no podrà exigir l'ús per part dels altres d'una altra llengua... Per a l'organització l'oficialitat comportarà l'expressió oral i escrita en la llengua o en les llengües oficials i, si n'hi ha més d'una, l'establiment a càrrec seu dels mecanismes de traducció entre elles perquè tots els integrants de l'organització o participants a la reunió puguin comunicar-se activa i passivament en les llengües oficials respectives.

Si parlem de l'oficialitat lingüística en un territori, els drets i els deures es generen per a tots els integrants de la comunitat que hi resideix i s'insereixen, igualment, en aquell deure de coneixement, que es reforça per mitjà de presumpcions legals de coneixement i obligacions per a l'Estat de garantir l'ensenyament de la llengua i la prestació en ella dels serveis públics.

Així, doncs, vist que el concepte d'oficialitat lingüística està, encara, en construcció, proposem definir-lo en el sentit següent:

1. *Llengua oficial és la declarada per un acte de sobirania per a tot o per a una part del territori d'un estat:*

- *com a mitjà normal de comunicació en i entre els poders públics i en llur relació amb els subjectes privats,*
- *com a mitjà normal d'exteriorització, amb plena validesa i plens efectes, dels actes jurídics públics i privats que s'hi realitzen.*

Comporta, per part de l'estat, l'obligació d'ensenyar-la a la ciutadania i d'oferir-hi els serveis públics, i per part de la ciutadania el dret d'usar-la en totes les relacions públiques i privades, la càrrega d'assumir les conseqüències de desconèixer-la i les obligacions d'emprar-la en llurs relacions amb els poders públics i d'acreditar-ne el coneixement en situacions determinades.

2. *Llengua oficial d'una institució, un ens o una reunió és la que prèviament han acordat els qui l'estableixen o l'organitzen perquè sigui la llengua emprada en els debats, les comunicacions i les actes i comporta per a les persones que s'hi integren o hi assisteixen el deure d'expressar-s'hi, el dret a què s'hi expressin els altres i la càrrega d'assumir la conseqüència de no tenir-ne el coneixement.*

CONTESTACIÓ

de l'acadèmic de número

IL·LM. SR. JUAN JOSÉ LÓPEZ BURNIOL

Lluís Jou i Mirabent va néixer a Sitges l'any 1955, fill de David Jou, capità de la marina mercant, i Maria Dolors Mirabent, bibliotecària, tots dos de famílies sitgetanes, si bé la mare va venir al món a Guantànamo (Cuba), com tants altres catalans nascuts a terres americanes. Va cursar els seus estudis primaris i el batxillerat a l'Escola Pia de Sitges i a l'Institut d'Ensenyament Mitjà Menéndez i Pelayo de Barcelona. Després va cursar la carrera de Nàutica a l'Escola Oficial de Nàutica de Barcelona, navegant —fins a l'últim dels preceptius quatre-cents dies de mar— pel Mar del Nord, Orient Mitjà i el Golf Pèrsic per la via del Cap de les Agulles. Però —segons explica— el seu pare sempre li deia que navegar està bé de jove, però que es fa més feixuc a mesura que passen els anys, raó per la qual es va llicenciar en Dret per la Universitat de Barcelona el 1977, cursant part dels estudis per lliure. De la Nàutica al Dret hi ha un bona singladura, però de cap manera superior a la que pot haver-hi entre la Física i la Poesia, que són les activitats a que es dedica el seu germà David. Un altre germà —Xavier— és fiscal a Tarragona. L'any 1977, un cop llicenciat i casat amb Vinyet Panyella —també filla de Sitges, filòloga i escriptora— va arribar per a Lluís Jou el moment de triar ofici. I, tenint en compte que el seu inicial interès pel Dret públic havia deixat pas a una afició creixent pel Dret civil, va decidir opositar a notaries. Va tenir èxit i, l'any 1983, es va estrenar com notari a Belmonte de Miranda (Astúries), passant després a servir una de les notaries de Calafell (1985-1995) i, des de 1995, una de les de Barcelona. Dintre del notariat, es podria dir que ha fet tots els papers de l'auca i que tots els ha fet bé: amb dedicació, discreció i inalterable bon estil. Entre 1988 i 1994 va ser membre de la Junta Directiva del Col·legi de Notaris de Catalunya; des del gener de 2005 a desembre de 2008 n'ha estat vicedegà; i, des de 2004, és arxiver de protocols del Districte de Barcelona, tasca que li agrada molt més que altres. El seu vessant notarial es va consolidar l'any 1993, en ser designat vocal del patronat de la Fundació Noguera, que té per objecte contribuir a la conservació de la documentació notarial i la difusió del seu contingut com a eina d'investigació històrica; des de 1996 n'és el secretari amb atenció constant i detallada. I dirigeix, per últim, la revista *Estudis Històrics i Protocols*.

Fins aquí, el currículum de Lluís Jou és nodrit però típic: està vertebrat per l'exercici del seu ofici, en el qual ha assolit nivells d'excel·lència. Però la novetat —l'originalitat— de la seva trajectòria rau en les altres activitats que omplen la seva vida. Professor de Dret Civil a la Universitat de Barcelona, imparteix cursos des de 1987 de manera ininterrompuda, primer de pràctiques de Dret civil, després alternant l'assignatura troncal de Dret civil i finalment de l'optativa de Dret Notarial, que va introduir a la Universitat de Barcelona el 1994 i que imparteix novament des del curs 2003-2004. Ha impartit docència en cursos de postgrau organitzats per les universitats de Barcelona, Pompeu Fabra, Internacional de Catalunya i Ramon Llull, així com al Col·legi de Notaris, la delegació de Catalunya del Col·legi de Registradors i els Col·legis d'Advocats de Barcelona i de Lleida.

Ha treballat d'una manera especial en l'estudi del Dret civil català, publicant articles en revistes i obres especialitzades, així com treballs de divulgació. I —el que ara diré és especialment remarcable— ha participat a les comissions que van redactar els projectes de Llei de censos (1990), del Codi de Successions (1991), de la Llei de potestat del pare i de la mare (1993) i del Llibre cinquè del Codi Civil de Catalunya (2005-2006). També ha format part de la secció de dret patrimonial de l'Observatori de Dret Privat de la Generalitat de Catalunya (2003-2004) i actualment és membre del plenari de la Comissió de Codificació d'aquest observatori.

Entre 1993 i 1997 va formar part de la Comissió Jurídica Assessora, òrgan consultiu de l'Administració de la Generalitat de Catalunya i des del 2005 és membre de la Comissió de recursos governatius de la Direcció General d'Entitats Jurídiques i Dret creada per la Llei 4/2005, de 8 d'abril.

Però la dimensió jurídica de la tasca de Lluís Jou no esgota la seva personalitat, que es projecta també en el dret lingüístic i en la política lingüística. Va ser secretari de l'Àrea de Dret del II Congrés Internacional de Llengua Catalana (1985-1986), impulsada i presidida per Josep M. Puig Salellas, és membre del consell de redacció de la *Revista de Llengua i Dret*, i ha publicat diversos estudis doctrinals i un gran nombre d'articles de divulgació sobre Dret lingüístic. S'ha de destacar especialment que, l'1 de setembre de 1996, va ser nomenat director general de Política Lingüística de la Generalitat, càrrec que va exercir fins al 7 de març de 2003 —sis anys i mig—, cosa que implica una voluntat de servei sostinguda, del tot infreqüent en l'àmbit dels professionals de tota mena del nostre país. Lluís Jou ha dedicat una part important de la seva vida al conreu de l'interès general sense fer de la política un ofici, ans al contrari, deixant d'exercir el seu ofici per fer política.

En el període que va ser director general, va ser el responsable de l'elaboració i la tramitació de la Llei 1/1998, de 7 de gener, de Política Lingüística, del seu desplegament, amb una vintena de decrets i de la seva aplicació, bàsicament per mitjà de més de quaranta convenis de col·laboració amb organitzacions empresarials i sindicals catalanes i grans empreses internacionals presents a Catalunya.

Per últim i al marge de l'actuació professional, Lluís Jou ha estat compromès en alguns projectes culturals i socials, en especial a la vila nativa de Sitges.

Pel que fa a la seva obra escrita, no entraré en el detall, però sí faré esment dels tres grans apartats en els quals es pot dividir la seva abundant producció. En primer lloc, els estudis monogràfics sobre diversos temes concrets de Dret privat (com les formes testamentàries i la successió intestada, els censos a Catalunya, les servituds i els límits de la propietat en el Dret civil català, la llegítima, els testaments, les relacions paterno-filials, els heretaments i l'empresa familiar, i les situacions de comunitat en el Llibre cinquè del Codi civil de Catalunya, i —al costat d'aquests estudis monogràfics—, reflexions més àmplies (com el Dret civil català avui, el Dret català entre la Compilació i el Codi, i una visió de la propietat i els drets reals a Catalunya).

En segon terme, trobem els treballs de Dret lingüístic: el fet lingüístic i el document notarial, la llengua catalana a la documentació notarial, el paper dels notaris en la normalització lingüística, el règim lingüístic dels testaments, la competència de la Generalitat en matèria de normalització lingüística, la protecció jurídica de les llengües europees, la llengua catalana a la Llei orgànica del poder judicial, àmbit jurídic i normalització lingüística, els principis de llengua pròpia i llengües oficials en la Llei de política lingüística, un model de convivència lingüística per a Europa: la llengua compartida, marc legal i consum lingüístic, i doble oficialitat i llengua pròpia.

I, per últim, és autor de diversos estudis d'història local, com *Notes per l'estudi de la marineria de Sitges 1840-1880* i *Història i llegenda de la fragata de Sitges*.

Fins aquí, una breu notícia de l'home i la seva obra. Ara, abans d'entrar en un sintètic comentari del seu discurs d'ingrés, voldria referir-me a la tradició en la que s'incardina la figura de Lluís Jou. Ell mateix ens ho ha dit en la seva intervenció. «*Puig Salellas va fer la glossa d'Àngel Latorre en aquesta mateixa casa el 25 de febrer de 1981 en el seu discurs d'ingrés, discurs que fou contestat per Raimon Noguera de Guzmán, a qui Puig considerava mestre seu, com jo el considero a ell*». Noguera, Puig Salellas, Jou: una tríada que s'insereix en la nissaga de juristes catalans —advocats i notaris principalment— que tan distingits serveis han prestat al seu país, contribuint de forma determinant a la preservació del fet nacional català mitjançant una defensa aferrissada, intel·ligent i tossuda del Dret català, entès alhora com a testimoni d'identitat i com a instrument d'autogovern.

En efecte, si una nació és una comunitat amb consciència clara de tenir una personalitat històrica diferenciada i voluntat ferma de projectar aquesta personalitat cap al futur en forma d'autogovern, resulta evident que la preservació dels trets o característiques que defineixen i remarquen la personalitat nacional són d'una transcendència cabdal per a la subsistència mateixa de la nació. I, en aquest sentit, ha estat habitual —des de fa algunes dècades— posar l'accent de la iden-

titat catalana bàsicament en la llengua pròpia —el català—, quan el cert és que el Dret autòcton ha tingut una importància equiparable i, en alguns moments —tal i com remarcava Ernest Lluch—, superior. En efecte, durant el segle XVIII i bona part del XIX, la batalla per evitar l'assimilació de Catalunya es va lliurar especialment en el camp del Dret. En primer lloc, contra el projecte de Codi civil únic de 1856, obra del navarrès Florencio García Goyena, i, després, contra el Codi civil de 1889, aconseguint salvar el Dret civil català sota la fórmula dels anomenats Drets forals. Tant és així, que la primera campanya del catalanisme polític, promoguda per Valentí Almirall, va ser precisament contra un precepte del Codi esmentat —l'article 15—, que regulava l'adquisició del veïnatge comú però no l'adquisició dels veïnatges forals, privilegiant així a aquell sobre aquests, en una prova més del que Manuel Duran i Bas denominava «*malquerencia encubierta contra los ordenamientos forales*».

Aquesta lluita per la conservació del Dret català, que amb innumbrables episodis es va perllongar fins ben entrat el segle XX i en la qual es podria dir que els juristes catalans es van veure obligats a jugar totes les seves cartes, va desembocar en una segona etapa de consolidació del Dret català, cristal·litzada en l'obra magna de la Compilació de Dret civil de l'any 1960, cos legal bastit amb tècnica impecable per un grup de juristes encapçalats per la figura eminent de Ramon-Maria Roca Sastre. Una tasca que hagués estat impossible sense la lluita diària de tants i tants juristes catalans anònims que van estudiar les seves lleis i les van aplicar amb la convicció que estaven fent alguna cosa que, més enllà de l'afer concret que tenien entre mans, aportava quelcom de positiu per al seu país.

Aquesta tasca de consolidació del Dret civil català, portada a bon terme pels juristes del país, va fer possible l'etapa de desenvolupament encetada després del restabliment de la Generalitat, amb la instauració de l'Estat autonòmic, i culminada amb l'elaboració del Codi civil de Catalunya. En el ben entès que aquest èxit mai hagués estat possible sense la feina obscura de preservació d'un Dret que havia quedat cristal·litzat setanta-cinc anys abans de la Revolució Francesa i que tan sols va subsistir per la fidelitat intel·ligent i creativa d'uns advocats i d'uns notaris que van servir el seu país amb tanta obstinació com talent. Doncs bé, en aquesta honorable tradició es va integrar des del començament de la seva carrera Lluís Jou. Els títols dels seus treballs científics sobre diversos temes de Dret civil català —que hem repassat— ho diuen amb claredat: dels testaments a les servituds, de la llegítima als heretaments. La seva participació en la redacció de nombrosos projectes que després han passat a ser lleis de la Generalitat és la prova més evident del seu compromís. I el seu mestratge a la universitat constitueix la manifestació més evident de la seva confiança en el futur.

Però, simultàniament a l'eclosió d'aquesta etapa de desenvolupament del Dret civil, alguns juristes van començar a treballar amb intensitat i rigor sobre el règim

jurídic de la llengua catalana. Destaca entre ells aquell a qui Lluís Jou proclama el seu mestre: Josep-Maria Puig Salellas. De fet, Puig —com després faria Jou— va començar per l'estudi del Dret que estava més a prop de la seva formació específica i de la seva professió de notari. I, durant bastants anys, va prodigar els estudis sobre diferents punts del Dret civil català, amb especial atenció a dues matèries: el Dret de família i el Dret de successions. Però, a partir d'un determinat moment, va deixar pràcticament del tot aquestes matèries, per passar a ocupar-se de la situació de la llengua catalana, si bé ho va fer sempre —fidel a la seva preparació— des d'una perspectiva estrictament jurídica i, principalment, en diversos articles —publicats a la *Revista de Llengua i Dret*— que tenen per objecte el desenvolupament del reconeixement del català com a llengua pròpia de Catalunya.

L'aportació doctrinal de Puig a aquesta tasca —que Jou faria seva i que al final va aconseguir un èxit ple amb la Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística, essent Jou director general— ha estat decisiva. Parteix de la fixació del concepte de *llengua pròpia* en un doble sentit. En primer lloc, ens movem —segons aquesta perspectiva— dins del mateix concepte de *propietat* i, per tant, en un pla «*singularitzador*», és a dir, identificador del país. I, en un segon aspecte, el concepte de *llengua pròpia* es projecta sobre el concepte de *doble oficialitat*, de la mateixa manera que aquest es projecta sobre aquell. I, d'aquest segon aspecte, Puig n'extreu una conseqüència transcendent: que el reconeixement del català com a llengua pròpia de Catalunya no és una declaració ajurídica, de connotacions exclusivament històriques o culturals, sinó que s'integra en el conjunt del sistema català de doble oficialitat, modalitzant-lo en un triple sentit: 1. Funció *identificadora* (llengua única de les institucions catalanes —sens perjudici del sistema de doble oficialitat— i identificadora del territori). 2. Funció *resolutòria* (llengua preferent per resoldre les situacions de conflicte). 3. Funció *normalitzadora* (llengua necessària, l'ús de la qual ha de ser normalitzat mitjançant un tracte de favor).

Amb aquests antecedents s'explica que Lluís Jou hagi escrit al seu discurs d'avui aquestes paraules:

«Si no hagués de rebre la medalla que va dur en Puig Salellas potser els hauria parlat d'alguna qüestió de dret successori: sobre els hàbits actuals dels catalans a l'hora d'atorgar testament; sobre la regulació de la llegítima al Llibre IV del Codi civil o la regulació vigent i la utilitat social dels fideïcomisos de residu i de les substitucions preventives de residu. També m'hauria agradat criticar, constructivament però amb poca pietat, la regulació vigent de l'Impost de successions i donacions, i m'hauria fet il·lusió insistir en la construcció d'un concepte general del Dret de propietat, els seus límits i limitacions, prenen com a base la regulació del Llibre V del nostre Codi.

Però rebent la medalla que usava Puig Salellas, quan l'estiu passat em rellegia els seus articles sobre dret lingüístic per (la seva) edició (en llibre), em vaig convèncer que tenia un cert deure moral de fer alguna nova aportació al dret lingüístic i em va semblar adient de reflexionar, avui i aquí, sobre el concepte de llengua oficial. Dels quatre conceptes (estudiats i fixats) per Puig Salellas (llengua pròpia, llengua oficial, doble oficialitat i normalització lingüística), (ell) va incidir amb especial profunditat en el de la doble oficialitat i la seva relació amb el de llengua pròpia de la que deriven, necessàriament, les disposicions de "normalització". Va aprofundir poc en el de l'oficialitat, potser perquè en tractar la situació de l'oficialitat múltiple donava per fet que aclaria què és i què comporta l'oficialitat».

Avui, doncs, Lluís Jou ens ha parlat —seguint el camí encetat pel seu mestre— d'un concepte jurídic que considera poc consolidat —el concepte de llengua oficial—, preguntant-se, en primer terme, què és l'oficialitat d'una llengua, o —dit d'altra manera— quan és oficial una llengua, i especificant, en segon lloc, quines conseqüències deriven de l'oficialitat d'una llengua. En el ben entès que poques són les llengües oficials d'entre les 6.909 llengües conegudes, que es diferencien radicalment pel nombre de parlants, pel grau de desenvolupament social, per la tradició i presència escrita, per l'extensió del domini lingüístic, per l'homogeneïtat lingüística del territori, per l'equipament lingüístic i per la difusió internacional. D'entre aquests factors diferencials destaca la seva afirmació que, avui, els usos escrits perden importància en benefici de la presència de les llengües als mitjans audiovisuals —ràdio, televisió i cinema—, i de la seva utilització a Internet. I també és rellevant la constatació del fet de que el contacte de llengües —que pot tenir com a origen fenòmens migratoris o polítics i militars— contribueix, normalment, a establir determinades llengües com a segones llengües de territoris que en tenen d'altres com a pròpies, llengües que sovint passen a ser llengües en minoria a favor de llengües de comunitats més fortes.

Sobre aquesta base, passa a estudiar després l'estatut jurídic de les llengües, és a dir, de les normes jurídiques que regulen l'ús d'una llengua en determinats àmbits, normalment per la via de la imposició, i de les conseqüències que es preveuen per a la manca d'ús o la manca de coneixement —normalment per la via de la manca d'efectivitat o de la sanció—. Aquestes normes constitueixen la branca incipient del Dret coneguda com Dret lingüístic. I és en arribar a aquest punt quan Jou fa la primera afirmació capital del seu treball: «*Si les comunitats que les parlen no tenen un poder polític mínim, les llengües mai no tenen plenitud de funcions*». La raó radica —en paraules de Puig Salellas— en què:

«l'oficialitat no és una propietat natural de cap llengua, sinó un atribut atorgat o denegat per un poder polític. Les llengües són oficials al marge de la

demografia i el pes social, i l'oficialitat se circumscriu a un territori determinat i genera uns drets i uns deures per a la ciutadania i unes obligacions per a l'Estat que l'ha declarada oficial i per als seus servidors».

Això no significa que existeixi un dret subjectiu pel qual una llengua sigui declarada oficial, però tota comunitat lingüística té el dret a que la seva llengua sigui utilitzada com oficial dins del seu territori, ja que totes les comunitats lingüístiques són iguals en dret. En conclusió, l'única referència objectivable real per a determinar quan una llengua obté el caràcter d'oficial és la del poder polític de la comunitat lingüística que la té com a pròpia. Del que resulta que la declaració d'oficialitat és un acte de sobirania, circumscriu a un territori concret ocupat per una comunitat lingüística històrica i referit a una llengua amb un grau suficient de normativització. Per consegüent, hi ha comunitats lingüístiques amb llengua oficial al seu territori, comunitats lingüístiques amb reconeixement relatiu i comunitats lingüístiques ignorades o marginades pel poder de l'Estat que les inclou.

Des d'aquesta perspectiva —determinada per la Constitució i l'Estatut— examina Lluís Jou el sistema espanyol d'oficialitat lingüística, fixant el concepte d'oficialitat i les conseqüències de la seva declaració, amb especial referència a la doble oficialitat. La conclusió a la qual arriba —segons la Constitució i l'Estatut— és que:

«Llengua oficial és la declarada per un acte de sobirania i per a tot o una part del territori d'un Estat:

— com un mitjà normal de comunicació en i entre els poders públics i en llur relació amb els subjectes privats,

— com un mitjà normal d'exteriorització, amb plena validesa i efectes, dels actes jurídics públics i privats que s'hi realitzen.

Comporta, per part de l'Estat, l'obligació d'ensenyar-la a la ciutadania i d'oferir-hi els serveis públics, i per part de la ciutadania el dret d'usar-la en totes les relacions públiques i privades, la càrrega d'assumir les conseqüències de desconèixer-la i l'obligació d'acreditar-ne el coneixement per a l'obtenció de títols d'ensenyament reglat o per la prestació de determinats serveis».

Aquesta conclusió de Lluís Jou —expressada en termes de gran precisió— és lògicament correcta, socialment ajustada a la realitat catalana i a la convicció dominant, i políticament prudent i mesurada. La meua coincidència amb ella és plena. Tan sols voldria afegir —no per matisar-la o rebaixar-la, sinó per connectar-la amb la realitat dels fets— que l'autèntica força d'una llengua no es troba en la seva declaració d'oficialitat, sinó en el seu ús social, en la seva extensió als nous mitjans de comunicació i en el seu propi desenvolupament i conreu interns. El Dret no és altra cosa, en essència, que una superestructura formal que mai no pot subsistir, a la llarga, desconnectada de la realitat social que pretén nor-

mar. En la seva millor versió, el Dret recull una realitat social, l'ordena i articula, establint uns mecanismes de resolució de conflictes. El Dret no és —no ha de ser mai— una eina de constructivisme social. Per tant, la declaració d'oficialitat és procedent i justa quan reflecteix una realitat social subjacent que l'exigeix, però resulta vana quan manca aquesta.

Per tant, des del meu punt de vista, la declaració d'oficialitat d'una llengua comporta sempre un doble acte:

- és un acte de reconeixement d'una realitat preexistent, a la què no es pot desconèixer per la seva pròpia força;
- i és també, alhora, un acte d'autoritat pel qual s'imposa la llengua reconeguda —per a dir-ho metafòricament— com a llengua «*de curs legal*» dintre d'un territori determinat. El tractament de la llengua oficial s'assembla així —per entendre'ns— al de la moneda de curs legal: s'ha d'acceptar i es pot imposar.

És a dir, la declaració d'oficialitat no pot fer-se prescindint i per sobre de la realitat. Poso dos exemples ben pròxims que ho demostren. Pel que fa a l'oficialitat del castellà dintre de tot el territori de l'Estat espanyol: no es gratuïta, sinó que deriva del fet de que el castellà és la llengua de comunicació —llengua comuna diuen alguns— entre els homes i dones de tots els pobles i nacions de la Península, tret de Portugal. I pel que fa al català, la seva declaració d'oficialitat tampoc és artificiosa i gratuïta, sinó que ve determinada pel fet de que és la llengua pròpia de Catalunya, la llengua parlada al país des de l'origen de la seva història i que, per això mateix, constitueix un dels senyals d'identitat de la nació catalana. Ara bé, un cop remarcat que la declaració d'oficialitat no és un acte purament formal sinó la consagració jurídica d'un fet, s'ha de destacar acte seguit que la declaració d'oficialitat del català no ha estat possible mentre Catalunya no ha recuperat —encara que sigui amb limitacions— una part del poder polític, cosa que ha succeït fa quatre dies. I s'hi ha d'afegir que aquest retard absolutament injustificat constitueix una de les més greus anomalies de la nostra història compartida.

La història fa que una llengua sigui pròpia. El poder polític fa que aquesta llengua pròpia sigui oficial. I per sota d'aquests qualificatius —pròpia i oficial— batega sempre una realitat: l'ús habitual d'una llengua que constitueix, pels qui la parlen, el seu sistema d'aprehensió —i explicació— del món i de comunicació amb les altres persones. Per tant, el Dret —quan és autèntic Dret i no una imposició arbitrària i per tant odiosa— no pot fer altra cosa que reconèixer i conformar la realitat que li ve donada des de la perspectiva del respecte tant als drets individuals com als col·lectius, integrant-los i harmonitzant-los.

Molt de camí s'ha fet en aquest terreny en els darrers temps. Catalunya s'ha jugat, en els últims cent anys, el ser o no ser com a país, és a dir, el ser reconegu-

da o no com una nació. Ha lliurat la seva batalla essencial de regeneració nacional —perllongada i duríssima— en diversos terrenys, entre ells el de la llengua i el del Dret, mostrant una tenacitat, una habilitat i una fe en ella mateixa admirables. I se'n ha sortit, raó per la qual no és estrany que hi hagi veus que ho reconeixin. A les seves recents memòries —titulades precisament *Memòries d'un segle d'or*— un home tan exigent com Joan Triadú es refereix al segle XX de Catalunya com «*el seu més bon segle dels temps moderns*». I Ferran Mascarell ha sostingut en ocasió solemne —la conferència inaugural del curs 2008-2009 de l'Ateneu Barcelonès— que:

«Catalunya viu —en termes de cicle llarg, com diria Pierre Vilar— el millor moment de la seva història; si més no, des dels temps medievals. [...] Ha tancat un veritable segle d'or. Catalunya és un miracle de supervivència política que ens hauria d'enorgullir. Una realitat atípica en el marc europeu contemporani. [...] El catalanisme històric ha materialitzat gran part dels seus postulats».

Per consegüent, i amb totes les reserves i limitacions que es vulguin, l'etapa que arranca de la crisi de 1898 ha estat el període de reconeixement progressiu de la nació catalana —de la seva identitat— i de consolidació de les seves institucions més decisiva des de l'Edat Mitjana. Si un català que morí el dia 1 de gener de 1900 ressuscités l'1 de gener de 2010, no s'ho podria creure.

No obstant això, tot i estant d'acord amb aquestes paraules, discrepo en l'afirmació que hagi estat un miracle. Molt al contrari: ha estat el resultat de la tasca sostinguda i callada de molts ciutadans d'aquest país: de molts d'aquells catalans que, a diferència d'altres, no en tenen prou amb parlar, sinó que —a més— fan coses. Entre aquests ciutadans figura, en lloc preferent, l'honorable nissaga de juristes que, en salvar les lleis, van salvar la facultat normativa, i que, en salvar la facultat normativa, van posar una de les bases de l'autonomia política.

En aquesta honorable tradició de servei al seu país es va integrar Lluís Jou des que començà a treballar. I és aquesta dimensió pública de la seva activitat, juntament amb l'exemplar exercici del seu estimat ofici de notari, les raons per les quals l'Acadèmia el rep avui com un dels seus membres, amb la joia que proporciona sempre el reconeixement del mèrit i amb l'esperança que renova cada dia que passa la feina ben feta.

Moltes gràcies.

Barcelona, novembre de 2009.

Í N D E X

<i>Discurs d'ingrés de l'acadèmica de número II·lm. Sr. Lluís Jou i Mirabent</i>	5
I. El mestratge de la tradició transmesa	5
II. Elogi de Josep M. Puig Salellas	6
II.1. <i>Puig Salellas, en el record</i>	6
II.2. <i>Un notari d'aquesta terra</i>	7
II.3. <i>Un ciutadà compromès</i>	7
II.4. <i>Una mirada docta i crítica</i>	8
a. Sobre el dret civil	8
b. Sobre l'autonomia i l'autodeterminació	9
c. Sobre la regulació de la llengua	10
d. Sobre quatre principis del dret lingüístic	11
III. Justificació del discurs	12
III.1. <i>El discurs d'avui</i>	12
III.2. <i>Els conceptes jurídics consolidats</i>	13
III.3. <i>El concepte d'oficialitat lingüística</i>	14
IV. Llengües i oficialitat	14
IV.1. <i>Quantes llengües, quants parlants?</i>	14
IV.2. <i>Una distribució gens igualitària</i>	16
a. El nombre de parlants	16
b. El grau de desenvolupament de les societats que les empren	17
c. La tradició i les fonts escrites	18
d. L'extensió del domini lingüístic	19
e. L'homogeneïtat lingüística del territori	20
f. L'equipament lingüístic	21
g. La difusió internacional	22
V. L'Estatut jurídic de les llengües	24
V.1. <i>L'oficialitat i les funcions de les llengües</i>	24
V.2. <i>El subjecte de l'oficialitat: llengua i comunitat lingüística</i>	26
V.3. <i>Constitucions i estatut jurídic de les llengües</i>	29
V.4. <i>Constitucions i oficialitat</i>	31
V.5. <i>L'estatut jurídic de les llengües a la legislació</i>	35
V.6. <i>Les Nacions Unides, la Unió Europea i els convenis internacionals</i>	37

VI.	La Constitució espanyola i l'Estatut de Catalunya	40
VI.1.	<i>El sistema espanyol d'oficialitat lingüística</i>	40
VI.2.	<i>El concepte i les conseqüències de l'oficialitat lingüística</i>	44
VI.3.	<i>El deure de coneixement de la llengua oficial</i>	46
VI.4.	<i>La doble oficialitat</i>	50
VI.5.	<i>La llengua pròpia i la política de suport</i>	53
VI.6.	<i>L'Estatut d'autonomia</i>	54
VII.	Un assaig de definició	57
	<i>Contestació de l'acadèmic de número II·lm. Sr. Juan José López Burniol</i>	61